

EESTI TELEVISIOONI RASKUSTEST SOOME TV “KATMISEL” EKP võitlus “kodanliku televisiooni” vastu

Marek MIIL

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut, Tartu Ülikool, Lossi 36, 51003 Tartu, Eesti; Marek.Miil@ut.ee

Alates 1960. aastate teisest poolest leidis Eesti NSV juhtkond end keerulise probleemi ees, kus lisaks läbi raudse eesriide levivatele “raadiohäätele” sattus nende hallatav liiduvabariik Soome Vabariigi “kodanliku televisiooni” levialasse. Kommunistlik partei üritas kodanluse “ideoloogilisele diversioonile” vastulööke anda, proovides rakendada tehnilisi abinõusid, näiteks televiisoritele Soome TV vaatamist võimaldavate heliplokkide müümise takistamine. Niisamuti “paljastati” Lääne vaenuliku propagandaaparaadi vandenõud massimeedias. Ühe oma võitlusabinõuna nägi partei võimalust pakkuda Soome TV-le kohaliku telekanaliga – Eesti Televisiooniga – konkurentsi. ETV-lt oodati, et see oma põnevamate, informatiivsemate ja päevakajalisemate saadetega võidaks tagasi kodanliku televisiooni mõjusfääri sattunud teleauditooriumi ning hoiaks ära selle laienemise tulevikus. Käesolevas artiklis otsitaksegi vastust küsimusele, mis muutis ajavahemikul 1968–1988 ETV poolt Soome TV “katmise” väga keeruliseks ja kohati võimatuks.

Kui 1950. aastatel õhnestasid Nõukogude Liidus kommunistliku partei info-
monopoli läbi raudse eesriide levivad “raadiohääled”, siis alates 1960. aastate
teisest poolest leidis Eesti NSV juhtkond end veelgi keerulisema probleemi ees:
nende hallatav liiduvabariik jäi Soome Vabariigi “kodanliku televisiooni” levi-
alasse. Soome TV-st sai külma sõja ajal eestlastele olulisim ühenduskanal Lääne-
maailmaga.¹ See üle Soome lahe leviv telepilt võimaldas Nõukogude Eestis näha
ka maailmas toimuvaid päevakajalisi sündmusi, mida Nõukogude Liidus püüti kas
maha vaikida või siis ajakirjanduse vahendusel serveerida üksnes kommunistli-
kule parteile sobivas valguses. Ja just seetõttu nägi EKP selles telepildis külma
sõja ideoloogilise võitluse kontekstis välisvaenlase vahendit ning võimalust nõu-
kogude inimeste vastu suunatud “ideoloogiliste diversioonide” kordasaatmiseks.
Tuginedes NLKP KK tasandil ideoloogilise võitluse raames vastu võetud strateegi-

¹ **Made, V.** Finland and the Baltic question during the Cold War: a non-declaration policy. – Rmt: The Baltic Sea Region and the Cold War. Toim O. Mertelsmann, K. Piirimäe. (Tartu Historical Studies, No. 3.) Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012, 125–141, 137.

listele otsustele ja suunistele, hakkas ka EKP liiduvabariigi tasandil juhtima võitlust “kodanliku televisiooni” vastu.

Partei mõistis, et üheks põhjuseks, miks nõukogude inimesed Soome TV-d vaatasid, oli tõsiasi, et Eesti Televisiooni (ETV) teleprogrammiga võrreldes suutis “kodanlik televisioon” pakkuda märksa atraktiivsemaid saateid ja oli ka edastatava info operatiivsuse, objektiivsuse ning sisukuselt huvipakkuvam ja tõsiseltvõetavam. Siinkohal näis EKP-le väljapääsu pakkuvat kodanliku televisiooni “katmine”, mille eesmärgiks oli Lääne telekanali poole pöördunud teleauditoorium tagasi võita ja hoida tulevikus ära vaatajaskonna suurenemine. Selleks pidi partei kontrolli all olev ETV hakkama tootma senisest põnevamaid, informatiivsemaid ja päevakajalisemaid saateid. Teisisõnu: EKP otsustas ETV-ga Soome TV-le konkurentsi pakkuda. Kuid ETV-le püstitatud “katmise” ülesannet ei suudetud täita, kuna lõppkokkuvõttes jätkus Eestis Soome TV vaatamine kuni Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemiseni.

Külma sõja aegset kapitalismi- ja sotsialismibloki vahelist propagandasõda on viimastel aastatel käsitletud rida uurijaid, keskendudes seejuures siiski eelkõige raadiojaamade tegevusele ning kommunistliku partei võitlusele “raadiohäälte” vastu.² Seda, kuidas Balti liiduvabariikides seda võitlust peeti, on uurinud Simo Mikkonen (2010).³ Esko Salminen (1998, 1999) on uurinud Nõukogude Liidu poolt Soome meedia konformismile kallutamist perioodil 1968–1991, mille tulemusena hakkasid Soome ajakirjanikud kirjutama Nõukogude Liidust ja Nõukogude Eestist sõbralikumalt, vähem kriitiliselt ning enesetsensuuri rakendades.⁴ Salminen

² Nt **Buddington, A.** *Broadcasting Freedom. The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty.* The University Press of Kentucky, Kentucky, 2000; **Parta, R. E.** *Discovering the Hidden Listener. An Assessment of Radio Liberty and Western Broadcasting to the USSR during the Cold War. A Study Based on Audience Research Findings 1970–1991.* Hoover Institution Press, Stanford, 2007; **Cummings, R. H.** *Cold War Radio. The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950–1989.* McFarland & Company, Inc, London, 2009; **Johnson, A. R.** *Radio Free Europe and Radio Liberty. The CIA Years and Beyond.* Stanford University Press, Stanford, 2010; **Johnson, A. R., Parta, R. E.** *Cold War Broadcasting. Impact of the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents.* Central European University Press, Budapest, 2010; **Mikkonen, S.** *Radio Liberty – the enemy within? The dissemination of Western values through US Cold War broadcasts. – Rmt: Europe – Evropa. Cross-cultural Dialogues between the West, Russia, and Southeast Europe.* Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala University Press, Uppsala, 2010, 243–257; **Stahl, P.** *Jugendradio im Kalten Ätherkrieg. Berlin als eine Klanglandschaft des Pop (1962–1973).* Landbeck, Berlin, 2010; **Péteri, G.** *Imaging the West in Eastern Europe and the Soviet Union.* University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 2010.

³ **Mikkonen, S.** *Stealing the monopoly of knowledge? Soviet reactions to U.S. Cold War broadcasting. – Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History,* 2010, 11, 771–805; **Mikkonen, S.** *Die gefährlichen Republiken: Moskaus Medienpolitik im sowjetischen Baltikum. – Forschungen zur Baltischen Geschichte,* 2010, 5, 184–204.

⁴ **Salminen, E.** *The struggle over freedom of speech in the North. The Finnish press gave obeisance to Moscow, but did not succumb to the Kremlin’s propaganda programme during the Cold War years 1968–1991. – Scandinavian Journal of History,* 1998, 23, 3–4, 239–251; **Salminen, E.** *The Silenced Media: The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe.* St. Martin’s, New York, 1999.

hinnangul võrdles EKP Soome TV-d küll “Reagani häälega”, kuid tegelikult jäi Soome ajakirjandus tervikuna okupeeritud Eesti probleemide osas “viisakalt vaikivaks”. Olgugi et nende probleemidega oldi samas väga hästi kursis.

Kuid konkreetselt Soome TV vastast võitlust Nõukogude Eesti ja Soome vahe-
liste kultuuri- ning turismikontaktide ja KGB tegevuse kontekstis on puudutanud
Mati Graf ning Heikki Roiko-Jokela (2004).⁵ Seejuures kõige põhjalikuma üle-
vaate EKP juhitud Soome TV vastasest võitlusest saab siiski aga neli aastat
hiljem avaldatud Mati Grafi raamatust “Kalevipoja kojutulek”.⁶ Erinevalt koos-
töös Heikki Roiko-Jokelaga kirjutatust on Graf selles käsitluses rohkem analüü-
sinud Nõukogude Eestis aset leidnud poliitiliste sündmuste tagamaid, olgugi et
valdava osa Soome TV-d puudutavatest andmetest kopeeris autor eelnimetatud
2004. aasta uuringust. Põgusa ülevaate Soome TV rollist Nõukogude Eesti ühis-
konnas ja EKP vastusammudest “kodanlikule televisioonile” annavad Jaak Kilmi
ning Kiur Aarma oma rikkaliku autentse pildimaterjaliga populaarteaduslikus doku-
mentaalfilmis “Disko ja tuumasõda” (2009).⁷ Vaatamata tunnustust leidnud doku-
mentalistikale ja intervjuudele omaaegsete sündmuste tunnistajatega, puuduvad
selles materjalis olulised allikaviited. Nii näiteks ka väite puhul, et oma tegelikust
tehnilisest suutlikkusest hoolimata ei üritanudki võimud Soome TV signaale
segada, kuna KGB käsitles Nõukogude Eestit oma “salalaboratooriumina”, kus
EKP KK juhtkonna teadmata uuriti “mastaapselt” nõukogude inimeste käitumist
Lääne propaganda tingimustes. Seda aga omakorda eesmärgiga ette valmistada
Lääne massikultuuris sirgunud tulevase luurajaid.

Lisaks on ka uuritud, kuidas ühe abinõuna Soome TV vastases võitluses kasu-
tati vastupropagandas vaenlase “paljastamisel” ja Lääne meedia usaldusväär-
suse diskrediteerimisel Eesti NSV trükiajakirjandust.⁸ Uurides aga ETV rolli partei
juhitud Soome TV vastases võitluses, tuleb nõustuda ETV ajaloo uurija Hagi Šeini
(2004) tõdemusega, et akadeemilised uuringud ETV-st nõukogude perioodil sisu-
liselt puuduvad. Kõige suuremahulisema uuringu ETV ajaloost on avaldanud
Hagi Šein 2005. aastal raamatuna “Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis
1955–2005”. Märkimist väärivad ka Leopold Piibu (1976), Voldemar Linströmi
(1995, 2010) ja Hillar Peebu (2009) kirjutised, kuid üheski neist ETV ajaloo käsit-
lustest ei puudutata sisuliselt Soome TV vastast võitlust.⁹

Käesolevas artiklis on uuritud, mis muutis ETV poolt Soome TV “katmise” kee-
ruliseks ja kohati võimatuks. Allikmaterjalidena on kasutatud Eesti Riigiarhiivi

⁵ Graf, M., Roiko-Jokela, H. Vaarallinen Soumi. Soumi Eestin kommunistisen pouleen ja Neuvosto-
viron KGB:n silmin. Minerva, Jyväskylä, 2004.

⁶ Graf, M. Kalevipoja kojutulek. Argo, Tallinn, 2008.

⁷ Kilmi, J., Aarma, K. Disko ja tuumasõda. Eetriüksus ja Helsinki film, 2009.

⁸ Miil, M. Ideoloogilisest sõjast ei pääsenud keegi. EKP võitlus “kodanliku” massimeediaga. – Eesti
Sõjaajaloo Aastaraamat. Sõjaväe ja Tsiviilelanike Suhted, 2012, 2 (8), 238–283.

⁹ Piip, L. Eesti Televisiooni arenguloost (1955–1971). Eesti Riigiarhiivi Filiaal (ERAF), f 247,
n 78, s 422; Lindström, V. Eesti Televisioon. Arvud. Faktid. Sündmused. ETV, Tallinn, 1995;
Lindström, V. Matk telemaailma. Eesti Televisiooni näitel. OÜ Vali Press, Põltsamaa, 2010;
Peep, H. Eesti Televisioon 1955–1990. [www] www.hot.ee/e/etvajalugu.

fondi “ENSV rahvakomissariatide, ministeeriumide ja riiklike komiteede parteialgorganisatsioonide kollektsoon” (fond nr 51) allarhiivis “Riiklike komiteede parteialgorganisatsioonid” asuvate ENSV Riikliku Televisiooni ning Raadio Komitee parteialgorganisatsiooni protokolle ja fondi “Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee” (fond nr 1) allarhiivis “Propaganda ja agitatsiooniosakonna ideoloogiaosakond” ning allarhiivis “Protokollisektor 1940–1991” olevaid materjale. Uurimisalune periood algab 1968. aastaga, kui seni sõbralik ETV ja Soome TV vaheline koostöö katkestati, kuna Soome TV oli EKP-le vastuvõetamatul viisil kajastanud Tšehhoslovakkia sündmusi. Uurimisalune periood lõpeb 1988. aastaga, kui EKP KK propaganda ja agitatsiooni osakond teatas, et lõpetab järelevalve oma “kodanliku televisiooni” vastaste otsuste elluviimise üle.

EESTI NSV TELEAUDITOOORIUM JA KODANLIK TELEVISIOON

Tuleb pöörata erilist tähelepanu avaliku arvamuse sügavamale ja igakülgele tundmaõppimisele ning sotsioloogilistele uuringutele,

nõuti NLKP KK 1979. aasta otsuses “Ideoloogiatoõ ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest”.¹⁰ EKP KK sekretär Vaino Väljas sai selle otsuse valguses ajakirja Eesti Kommunist veergudel tõdeda, et Eesti NSV-s tegeldakse avaliku arvamuse sihikindla uurimisega tegelikult juba alates 1960. aastate keskpaigast. Ta selgitas avaliku arvamuse uurimise vajalikkust:

Selleks, et olla efektiivne, peab ideeline kasvatustöö rajanema ühiskondlikel protsessidel, rahvahulkade elupraktika sügaval ja igakülgsel analüüsil. [...] Avaliku arvamuse tundmaõppimises, arvestamises ja sihipärasel kujundamises leiab kajastust meie partei ideoloogiatoõ tähtis üldprintsip – kasvatustöö kompleksne ja diferentseeritud käsitlus, mis arvestab elanikkonna eri gruppide iseärasusi.¹¹

Samad suunised, kuid märksa mitteformaalsemas sõnastuses oli Väljas andnud aastaid varem ka ühel kohtumisel ENSV Riikliku Televisiooni- ja Raadiokomitee (Teleraadiokomitee) kommunistidega:

Antakse, vabandust, kas televisiooniekraani või raadio kaudu saade, mis ei jumalale abiks ega kuradile karistuseks ei ole, aga sellele on väga ilus apellatsioon – seda soovib rahvas. Kas kunagi on rahvalt küsitud, soovib ta seda, ja missugune see rahvas on, kes seda soovib? “Rahva” nimetusega nii kergetäpselt ümber käia ei saa. Ma sellepärast just ütlen, tarvis on küsida, vaadata, kuulata, parteiliselt lahtiste kõrvadega kuulata, mida inimesed ütlevad meie saadete kohta, kus nad targemaks saavad, aga vabandust väljenduse pärast, kas nad mitte targemaks ei saa, vaid vastupidi.¹²

ETV-s hakati esimest korda koguma auditooriumilt tagasisidet telesaadete kohta vaatajakirjade vahendusel ja selleks loodi 1963. aastal Tallinna Televisioonistuudio

¹⁰ Ideoloogiatoõ ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest. NLKP otsus. Eesti Raamat, Tallinn, 1979, 12.

¹¹ Väljas, V. Noorsoo avalik arvamus. – Eesti Kommunist, 1979, 6, 14–15.

¹² Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 25.04.1973. a üldkoosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1865, l 13.

kirjade toimetuse, mis sama aasta lõpul nimetati ümber kirjade ning ühiskondliku arvamuse tundmaõppimise toimetuseks.¹³ Kuid juba 1964. aasta algul moodustati ETV programmi peatoimetuse koosseisus kirjade ja ühiskondliku arvamuse grupp, mis sama aasta lõpul reorganiseeriti jällegi programmi peatoimetuse auditooriumi sektoriks.¹⁴ 1966. aasta aprillis moodustas ETV nõukogu auditooriumi, programmi ja televisiooni üldisemate teaduslike ning metoodiliste küsimustega süstemaatiliseks tegelemiseks auditooriumi tundmaõppimise grupi, mille ülesanded võttis omakorda üle juulis 1966 loodud auditooriumi osakond, mis koosnes metoodika-sektorist, kirjade sektorist ja ajalehe Televisioon toimetusest.¹⁵ 1968. aastal toimus järjekordne struktuurimuudatus, mille tulemusena alustas ETV koosseisus tööd programmi planeerimise ja metoodika osakond ning Eesti Raadio koosseisus Eesti Raadio Arvutuskeskus.¹⁶

1979. aastal loodi Eesti Raadios välisinfo toimetuse baasil Pressibüroo, mille ülesandeks oli välismaiste infokanalite jälgimine ja raadiosaadete kontrapropagandistliku mõju suurendamine.¹⁷ Samas korraldas Pressibüroo koos Eesti Raadio Arvutuskeskusega ka avaliku arvamuse küsitlusi olulisemate välispoliitiliste sündmuste või uute nõukogudevastaste “vaenulike kampaaniate” tuvastamiseks.¹⁸ 15. juunil 1982 võttis EKP KK büroo oma Soome TV vastast võitlust juhtiva otsusega “Kodanliku televisiooni poolt vabariigi elanikele avaldatava mõju neutraliseerimisest” kasutusele rea abinõusid auditooriumi paremaks tundmaõppimiseks ja seeläbi soovitude ning ettepanekute saamiseks, et koordineerida-organiseerida vastupropaganda ja kodanliku televisiooni mõju neutraliseerimist; tuli asutada Teleraadiokomitee Informatsiooni- ja Arvutuskeskus (IAK).¹⁹ IAK moodustati Eesti Raadio Arvutuskeskuse ja Pressibüroo baasil Teleraadiokomitee esimehe asetäitja otsealluvusse tegelikult juba 1. juunil 1982.²⁰ IAK direktorile allusid omakorda asedirektor uurimistöö alal (juhtis metoodika ja auditooriumi analüüsi osakonda ning Teleraadiokomitee väljaandeid tootvat trükiste osakonda), asedirektor andmetöötuse alal (juhtis andmetöötlusprogramme käigus hoidvaid projekteerimise ja programmeerimise ning andmetöötuse osakonda) ja peainsener, kellele allusid tehnikaseadmete arendamise ning hooldamisega tegelevad tehnika ekspluatatsiooni ja nn orgtehnika osakond.²¹

¹³ Šein, H. Suur teleraamat. 50 aastat televisiooni Eestis 1955–2005. Tea, Tallinn, 2005, 173.

¹⁴ Šein, H. Televisioon Eestis 1955–2004. – Rmt: Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004. Toim P. Vihalemm. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2004, 205.

¹⁵ Samas, 205.

¹⁶ Šein, H. Suur teleraamat, 173.

¹⁷ Eesti Raadio parteialgorganisatsiooni 5.06.1980. a protokoll. ERAF, f 51, n 1, s 1912, l 66.

¹⁸ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1910, l 91.

¹⁹ EKP Keskkomitee büroo 15.06.1982. a istungi protokoll nr 37. ERAF, f 1, n 4, s 6067, l 9.

²⁰ Informatsiooni- ja Arvutuskeskuse põhiülesanded. – Panoraam, 1983, 1, 132. Teleraadiokomitee juhtkond teadis EKP KK büroo tahtest moodustada IAK juba hiljemalt 6. aprillist 1982, kui nad osalesid EKP KK büroo istungil, kus arutati Soome TV poolt ENSV elanikkonnale avaldatava mõju neutraliseerimise võimalusi. Siit ka põhjus, miks IAK loodi juba enne 15. juunit 1982.

²¹ Informatsiooni- ja Arvutuskeskuse põhiülesanded, 132–146.

IAK hakkas vastupropaganda parandamise eesmärgil uurima: 1) elanikkonna eri gruppide sotsiaalseid ja sotsiaal-psühholoogilisi infovajadusi ning nende vajaduste rahuldamise vorme ja kanaleid; 2) auditooriumi poolt erinevate massikommunikatsiooni kanalite tarbimise seaduspärasusi; 3) auditooriumi ajastruktuuri, huve, saadete vastuvõtmise situatsiooni jmt; 4) noorsoo kommunikatiivse ja mittekommunikatiivse käitumise kui massiinfokanalite spetsiifilist auditooriumi; 5) erinevate elanikkonna gruppide suhtumist muusikaprogrammidesse ja nende vaatamist.²² Lisaks Ameerika Hääle ja Vabaduse raadiojaama eestikeelsete saadete analüüsimisele jälgis IAK ka Soome TV uudistesaadeteid. Vaatluste tulemusena valmis kord nädalas analüüs, kuidas erinevad väliskanaliid kajastasid teatud sündmusi. Samas püüti ka prognoosida teemasid, mida vaenulik propaganda võis tulevikus käsitleda hakata.²³ Kord kvartalis koostas IAK ülevaate, kus analüüsiti vaenuliku propaganda meetodeid ja anti soovitusi, kuidas esilekerkinud probleemidega toime tulla.²⁴

1983. aasta jaanuaris töötas IAK-s 92 inimest. Pooled neist tegelesid info-töötlemisega arvutil, tehnika korrashoiu ja hooldusega ning trükiste väljaandmise ja paljundustöödega. Teine pool personalist oli aga hõivatud uurimistööga, uute ülesannete projekteerimisega ja infosüsteemide täiustamisega.²⁵ 1985. aastast alustas ETV-s tööd teaduslik-metoodiline osakond, mis hakkas IAK soovitude põhjal ETV-le välja töötama vastupropagandistliku iseloomuga teleprogrammi meetodikat.²⁶ 1986. aastal, kui ETV-s tõusis huvi auditooriumiuuringute vastu, moodustati seal kirjade ja metoodilise töö osakond. Samas läks IAK 1989. aastal isemajandamisele, mille järel kujundati sellest 1990. aastal osühing Telirad, mis aga kaksteist kuud hiljem lõpetas oma tegevuse.²⁷

Hagi Šein (2005) nimetab kolme ETV läbi viidud suuremat teleauditooriumi sotsioloogilist uuringut: “Teie arvamus 1966”, “Teie arvamus 1970” ja “Teie arvamus 1976”. Korduvalt ja süsteemsemalt uurisid aga Teleraadiokomitee spetsialistid aastate jooksul veel vaatamis- ning kuulamiskäitumist (saamaks teada, mis kellaajal ja mida raadiost ning televisioonist kuulatakse ja vaadatakse), elanikkonna ajakasutuse struktuuri (selleks et planeerida tele- ning raadioprogramme vastavalt inimeste tegevusele) ja tele- ning raadiosaadete sisu (omamaks ülevaadet auditooriumile vahendatavast infost). Mitmed neist aastate jooksul tehtud uuringutest kinnitasid teleauditooriumi huvi Soome TV saadete vastu.

²² Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale kasutusele võetud abinõudest kodanliku televisiooni mõju vastu võitlemisel. ERAF, f 1, n 4, s 7156, l 45.

²³ Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale, 45.

²⁴ Samas, 46.

²⁵ Eesti NSV Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 19.01.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1915, l 119–120.

²⁶ Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale, 56.

²⁷ Šein, H. Suur teleraamat, 175.

Ajavahemikul 1966–1971 peeti Soome TV programme kättesaadavaks vähemalt viiendikule Eesti NSV elanikkonnast.²⁸ Kui aga Helsingis anti 1971. aastal käiku uus telemast, siis tagas see poolele Eesti potentsiaalsest teleauditooriumist reaalse võimaluse Soome TV-d vaadata ja seega oli juba 560 000 Nõukogude alamit välisriigi televisiooni haardeulatuses.²⁹

ETV programmi peatoimetuse koosseisus loodud kirjade ja ühiskondliku arvamuse grupp leidis ühes oma esimeses, 1964. aasta mais Tallinnas läbi viidud uuringus, et Soome TV-d jälgib 22% linna tollastest teleriomanikest. Välismaist telekanalit vaadati tavaliselt siis, kui kodumaine teleprogramm ei olnud huvitav. Enamasti tunti huvi kontsertide, kunstisaadete, multifilmide ja Eurovisiooni saadete vastu.³⁰

Eesti televisiooni ajaloo esimesest suurimast sotsioloogilisest uurimusest “Teie arvamus 1966” selgus, et 20,3% televaatajatest näeb Soome TV-d.³¹ Kõikidest televaatajatest, kes nägid Soome TV saateid hästi või rahuldavalt, elas 86% Tallinnas ja 40% vabariigi pealinna teleriomanikest oli endale ise Soome TV vaatamiseks spetsiaalsed antennid soetanud.

1979. aastal teatas EKP KK esimees Karl Vaino EKP KK XV pleenumil juba avalikult, et Soome TV on jälgitav kolmandikul Eesti territooriumist ja läbiviidud uurimuse andmetel vaatas iga teine eesti keelt kõnelev ning iga viies vene keelt kõnelev kodanik uurimiselusest grupist regulaarselt Soome TV saateid.³²

1983. aastal läbi viidud uuringu tulemused näitasid, et Soome TV-d vaatas iga päev regulaarselt 24,2% teleauditooriumist.³³ 1985. aasta aprillis uuriti, milliseid teleprogramme vaatavad Eesti NSV eestikeelsete koolide I–IV klasside õpilased. Selgus, et 51,5% neist vaatas Soome TV-d kas iga päev või mõnikord. Tallinnas ei vaadanud Soome TV-d üldse üksnes 0,8% lastest.³⁴ 1986. aastal uuriti Tallinna 5–7-aastaste koduste laste telerivaatamise harjumusi ja leiti, et 59% neist jälgib igapäevaselt Soome TV-d.³⁵

IAK andmetel vaatas ajavahemikul 1972–1986 Soome TV-d keskmiselt 5,5% Eesti NSV teleauditooriumist ja keskmiselt 16,14% Tallinna televaatajatest (vt tabel 1).

²⁸ **Graf, M.** Kalevipoja kojutulek, 167. Lindströmi (1995) ja Šeini (2005) andmetel oli Soome TV nähtav 18 protsendile teleauditooriumist.

²⁹ **Graf, M.** Kalevipoja kojutulek, 163; **Lindström, V.** Eesti Televisioon, 58. H. Šeini (2005) andmetel sai Soome TV nähtavaks kolmandikule Eesti NSV teleauditooriumist.

³⁰ **ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee.** Televisioonivaatajate ja raadiokuulajate küsitlus, 1964, 5.

³¹ **Karemäe, R. jt.** Kokkuvõtte ankeetküsitlustest “Teie arvamus 1966”. ETV Ühiskondliku Arvamuse Uurimise Osakond, 1967, 6.

³² EKP KK XV pleenumi protokoll 10.07.1979. ERAF, f 1, n 4, s 5484, l 28–30.

³³ **Lindström, V.** Eesti Televisioon, 88, 90.

³⁴ Ankeedi “Televisioon, raadio ja mina” tulemustest. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 10/51, 3.

³⁵ Koolieelik ja massikommunikatsioon. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1987, 3/66, 4.

Tabel 1. Soome TV vaatajaskonna osatähtsus koguauditooriumis III kvartalis (protsentides)³⁶

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986
ENSV	5	4	4	3	6	6	5	5	6	5	4	6	6	5	7
Tallinn	11	9	11	9	16	14	16	11	17	17	13	18	23	19	22

1987. aastal IAK läbi viidud uuring “Kultuur, raadio, televisioon ja meie” näitas, et Eesti NSV eestikeelsest auditooriumist vaatab iga päev Soome TV I programmi 25,5%, Soome TV II programmi 24,4% ning Soome TV III programmi 1,5% televaatajatest.³⁷ Teise, IAK 1987. aasta uuringu järgi tarbis aga tööpäeviti Soome TV I programmi 11,6% ja Soome TV II programmi 5,9% küsitletutest ning seejuures kulutati Soome TV I programmi vaatamiseks 1,4 tundi ja Soome TV II programmi vaatamiseks 1,3 tundi.³⁸

Küsimusele, miks vaadati Nõukogude Eestis Soome TV-d, vastas Mati Graf (2008) selgitustega, mis tuginevat vestlustele tollaste haritlastega, kuid mis tõenäoliselt pärinevad paljuski tema isiklikust kogemusest. Grafi arvates paelus eestlasi Soome TV-s hõimurahva riiklik iseseisvus, sealne demokraatia ja poliitiline kultuur, Lääne elustiil ning heaolu ja teleri vahendusel pakutav kõrgkultuur, meelelahutus ning populaarteaduslikud saated.³⁹ Soome TV-d võidi vaadata ka soome keele õppimise eesmärgil, kuid seda võimalust kasutasid pigem need inimesed, kellele selle keele oskus oli Nõukogude Eestis ametialaselt vajalik, näiteks giidid, teenindav personal jne.⁴⁰ Samas on just Soome TV mõju tagajärjeks peetud tõsiasja, et Nõukogude Eestis leidis lapsi, kelle sõnavarast poole moodustasid soomekeelsed sõnad.⁴¹

Kuid üheks põhjuseks, miks Lääne meediaallikate poole pöörduti, oli kindlasti Nõukogude alamate infonälg.⁴² Seejuures ei pruukinud need inimesed sugugi teisisitimõtledjad olla, vaid vastupidi, ka kommunistliku partei juhtivtegelased ise kasutasid endale olulise info hankimisel välismeediat.⁴³ Näiteks Nõukogude Liidu sotsioloogide 1970. aastatel läbi viidud uuringud Lääne raadiojaamade kuulajate hulgas näitasid, et 60% kuulajatest otsib välisraadiojaamadest muusikat ja meele-

³⁶ Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni saadete kuulatavus-vaadatavus erinevate aastate III kvartalites. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 10/51, 15; Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni saadete kuulatavus-vaadatavus erinevate aastate III kvartalites. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1986, 8/61, 15.

³⁷ **Raudam, K., Tasa, E.** Kultuur, raadio, televisioon ja meie. ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee, Tallinn, 1989, 9.

³⁸ **Paulson, T.** Ülevaade ER ja ETV auditooriumist. – Panoraam, 1988, 153–154.

³⁹ **Graf, M.** Kalevipoja kojutulek, 167.

⁴⁰ **Saar, A.** Intervjuu autorile. Autori eraarhiiv, digitaalsalvestis, 2012.

⁴¹ **Salminen, E.** The Silenced Media, 124.

⁴² **Mikkonen, S.** Stealing the monopoly of knowledge, 790.

⁴³ **Mikkonen, S.** Die gefährlichen Republiken, 202.

lahutust, 33% infot, mis erineks ametlikest seisukohtadest, 27% eksklusiivset infot ning 20% “kuumi” uudiseid.⁴⁴ Kui 1985. aastal uuriti, miks Nõukogude kodanikud üleüldse Lääne raadiojaamu kuulavad, siis 77% vastanutest nimetas põhjusena, et sealt edastatakse viimaseid uudiseid, 70% tahtis tsenseerimata uudiseid ja 62% soovis teada saada väljaspool Nõukogude Liitu toimuvast.⁴⁵

Nõukogude sotsioloogid leidsid 1970. aastatel, et 20–30 protsendil Nõukogude Liidu kodanikest olid tõsised kahtlused Nõukogude massimeedia usaldusväarsuse osas.⁴⁶ Usaldamatusele kodumaise meedia suhtes viitasid ka Nõukogude kodanike esmased infoallikad oluliste sündmuste korral. Näiteks 1983. aastal alla tulistatud Korea tsiviillennuki juhtumi kohta hankis 45% Nõukogude kodanikest infot Lääne raadiojaamadest ja neist inimestest omakorda 52% uskus Lääne allikaid.⁴⁷ 1986. aastal aset leidnud Tšernobõli katastroofi kajastamisel moodustasid Lääne raadiojaamad 36% kõikidest infoallikatest, kust Nõukogude inimesed teavet otsisid.⁴⁸

1984. aastal selgus, et ka ETV-d ja Eesti Raadiot usaldas “üldiselt” veidi üle 53% auditooriumist ning “täielikult” rohkem kui 22%. Samas usaldas 48% televaatajaist Soome TV nähtavuse piirkonnas Yleisradiot “üldiselt” ja 20% “täielikult”.⁴⁹

Need arvud peaksid meid tõsiselt mõtlema panema televisiooni ja raadio töös veel kasutamata reservide peale. Iga hoolimatult eetrisse lastud sõna, põhjalikult toimetamata saade teeb auditooriumi usalduse võitmise ainult raskemaks,

hindas kujunenud olukorda Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni üldkoosolekul EKP KK osakonnajuhataja Tõnu Laak.⁵⁰

Kui võrrelda ETV ja Soome TV telesaateid, siis oli “kodanliku televisiooni” saadete operatiivsusel ning atraktiivsusel oma roll Nõukogude auditooriumi n-ö ülemeelitamisel. Teleraadiokomitee esimees Allan Kullaste tunnistas 1986. aastal EKP XIX kongressil, et sotsioloogilised uuringud näitavad osa auditooriumi pöördumist välismaiste raadio- ja telesaadete poole mitte oma ideoloogiliste veendumuste tõttu, vaid kodumaiste saadete vähese operatiivsuse ning madala professionaalse taseme pärast.⁵¹

⁴⁴ **Bashkirova, E. I.** The foreign radio audience in the USSR during the Cold War: an internal perspective. – Rmt: Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents. Toim A. R. Johnson, R. E. Parta. CEU Press, Budapest, 2010, 113.

⁴⁵ **Parta, R. E.** The audience to Western broadcasts to the USSR during the Cold War: an external perspective. – Rmt: Cold War Broadcasting. Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents. Toim A. R. Johnson, R. E. Parta. CEU Press, Budapest, 2010, 85.

⁴⁶ **Bashkirova, E. I.** The foreign radio audience in the USSR during the Cold War: an internal perspective, 115.

⁴⁷ **Parta, R. E.** Discovering the Hidden Listener, 55–56.

⁴⁸ Samas, 58.

⁴⁹ Eesti NSV Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 9.02.1984. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1922, l 116.

⁵⁰ Samas, 116.

⁵¹ Allan Kullaste sõnavõtt Eestimaa Kommunistliku Partei XIX kongressil 31. jaanuaril 1986. – Panoraam, 1987, 4.

Kui 1983. aastal analüüsi IAK-s ENSV territooriumil kuulatavaid ja vaadatavaid raadio ning televisiooni uudistesaadeteid, siis selles uuringus ilmsid ETV uudistesaadete “Aktuaalne kaamera” ja Soome Mainos-TV “10 Uutiset” erinevused operatiivsuses ning uudiste vahendamise vormilises küljes. Kui Soome TV uudistesaadete suutis 39% oma uudistest esitada ajaliselt “praegu” ja 4,6% “varem”, siis “Aktuaalse kaamera” puhul vastavalt 29,3% ning 10,6% saate ajastruktuurist.⁵² IAK analüütikud juhtisid veel 1986. aastalgi tähelepanu sellele, et ETV uudistesaadete puhul on määratlus “täna” väga petlik, sest diktor või ajakirjanik jätab seda sõna pidevalt korrates üksnes mulje operatiivsusest:

Selline materjal võib saates olla eile, täna või homme ja tegelikult ei muutu midagi. Vaatajat “petetakse” vaid sõnaga “täna”.⁵³

Võrreldes aga uudiste vahendamise vormilist külge, selgus, et 14,6% “10 Uutiset” saateajast oli tehtud väljaspool stuudiot, 12,6% moodustasid stuudiokommentaariid ja reportaažid ning üksnes 4,2% olid stuudiokommentaariid. “Aktuaalse kaamera” saatestruktuurist oli 1,7% tehtud väljas, 5,4% moodustasid stuudiokommentaariid ja reportaažid ning samas 12,1% olid kommentaariid üksnes stuudios.⁵⁴ Seega olid Soome uudised oma žanrilt põnevamad ja mitmekesisemad.

1985. aastal heideti ETV propagandasaadete sisuanalüüsi tulemusena ETV-lette, et saated, mis peaksid kajastama aktuaalseid tänapäevaprobleeme, kasutavad üksnes 30% pildiinfot, mis sisaldab teema lahtimõtestamisele kaasaitavat teavet.

Pildi kasutamata jätmise on kurjast

ja

TV ei saa pidada ainuõigeks välisinfo vahendamist pildikatteta diktorisõnumite ja stuudiokommentaari näol,

manitsesid analüütikud.⁵⁵ IAK spetsialistide arvates oli veelgi hullem, et isegi “koduvabariigi” enda sündmusi kajastava foto- ja filmimaterjali pildiline informatiivsus oli väheinformatiivne ning “stamplik”.⁵⁶

Nii infonälg, ETV usaldusväärsus kui ka kohaliku televisiooni operatiivsus ja atraktiivsus avaldasid mõju olulisemate uudistesaadete vaadatavusele. 1983. aastal tõdeti ENSV Tele- ja Raadiokomitees, et viimase kolme aasta paneeluuringud on näidanud “Päevakaja” ning “Aktuaalse kaamera” auditooriumi vähenemist. Sama tendents oli juba mõned aastad varem ilmnenu saatesarjaga “Rahvusvaheline panooram”, mille auditoorium oli 1979. aastal 20,4%, 1980. aastal 17,9% ja 1981. aastal

⁵² Riit, M., Timak, R., Rannu, S. Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio infosaadete analüüs. ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Tallinn, 1983, 170.

⁵³ Raudam, K. Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio infosaadete. ENSV Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee Informatsiooni- ja Arvutuskeskus, Tallinn, 1986, 10.

⁵⁴ Riit, M., Timak, R., Rannu, S. Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio infosaadete analüüs, 172.

⁵⁵ Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio propagandasaadetest. – ENSV Riikliku Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 7/48, 4; Riit, M., Timak, R., Rannu, S. Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio infosaadete analüüs, 167.

⁵⁶ Raudam, K. Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio infosaadete, 10–11.

16,3%.⁵⁷ Mis puutub “Aktuaalsesse kaamerasse”, siis selle vaadatavuses ei olnud ka järgnevatel aastatel märkimisväärset kasvu (vt tabel 2). “Aktuaalse kaamera” populaarsuse vähenemist tallinlaste hulgas seletati otseselt Soome TV mõjuga. Kui 1985. aastal hinnati “Aktuaalse kaamera” vaatajaskonnaks 180 000 ja Soome infosaate “Uutiset ja Sää” vaatajateks 53 000 inimest, siis Tallinnas vaatas “Aktuaalset kaamerat” vaid 77 000 ning saadet “Uutiset ja Sää” ligi 180 000 televaatajat.⁵⁸ Võrdluseks: tervikuna langes televaatajate huvi ETV infosaadete vastu 1970. aastal 49,8%-le ja 1986. aastal 36,7%-le vaatajaskonnast.⁵⁹

Veel üheks põhjuseks, miks Eesti NSV teleauditoorium tundis huvi “kodanliku televisiooni” vastu, oli vastuolu kohalike telekanalite ja televaatajate vajaduste vahel: televisioonilt oodati tervikuna märksa erinevamaid saateid, kui neid programmis pakuti. Näiteks 1973. aastal tehtud uuringus “Tallinlane mitme-programmilises TV ja raadio süsteemis” ilmnes, et Soome programm täidab tühjad kohad auditooriumi erinevate gruppide info-, kultuuri- ning meelelahutusvajaduses.⁶⁰

1979. aastal leidsid sotsioloogid, et Eesti NSV-s on olemas n-ö sotsiaalne tellimus noorteprobleemide käsitlemiseks. Nimelt huvitus 70% elanikkonnast noorte elulaadi probleemidest. Samas pakkusid ETV vastavasisulised telesaated neist vaid 7%-le huvi. Vastuolu auditooriumi reaalsete vajaduste ja ETV pakutava vahel tunnistati ilmseks.⁶¹ Huvi noortesaadete vastu vähenes ka sihtauditooriumi hulgas: kui 1970. aastal vaatas neid 55,5%, siis 1986. aastal oli sihtauditooriumi vaatajate hulk kahanenud 17,5% ja üliõpilased ei tundud nende vastu enam üldse mingit huvi.⁶²

Tabel 2. “Aktuaalse kaamera” vaatajate osatähtsus koguauditooriumis III kvartalis (protsentides)⁶³

	1983	1984	1985	1986
ENSV	27,1	24,8	27,3	28,9
Tallinn	17,8	10,9	13,8	16,7

⁵⁷ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 19.01.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1915, l 120–121.

⁵⁸ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.04.1986. a koosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 51–52.

⁵⁹ **Sutt, M.** ENSV teleauditooriumi uurimise tulemuste (1970.a. – 1986.a.) võrdlev analüüs. Diplomitöö. Juhendaja H. Šein. Tartu Ülikooli žurnalistika kateeder, Tartu, 1987, 59.

⁶⁰ **Šein, H.** Suur teleraamat, 174.

⁶¹ ETV parteialgorganisatsiooni 12.06.1979. a lahtise üldkoosoleku protokoll nr 6. ERAF, f 51, n 1, s 1900, l 67.

⁶² **Sutt, M.** ENSV teleauditooriumi uurimise tulemuste (1970–1986) võrdlev analüüs, 59.

⁶³ Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni saadete kuulatavus-vaadatavus erinevate aastate III kvartalites. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 10/51, 11; Eesti Raadio ja Eesti Televisiooni saadete kuulatavus-vaadatavus erinevate aastate III kvartalites. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1986, 8/61, 10.

IAK sotsioloogid tõdesid, et kuna ETV pakub suhteliselt vähe populaarteaduslikke ja dokumentaalsaateid, siis pöörduakse oma infovajaduse rahuldamiseks taas Soome TV poole.⁶⁴ Ühest 1983. aasta uuringust selgus, et keskkonnaalase info allikana kasutas Soome TV-d 24,1% televaatajatest.⁶⁵ Loodusfilme jälgis Soome TV-st 34,2% teleauditooriumist.⁶⁶

Samuti eelistati Tallinnas vaadata Soome TV-st filme ja muusikat, mida ETV-s oli loodetust vähem.⁶⁷ Näiteks pakkus Soome TV ETV-le konkurentsi väljaspool Nõukogude Liitu toimuva kultuurielu tutvustamisel. Nii pidas 1987. aastal välismaa kultuurieluga tutvumisel Soome TV-d väga tähtsaks või tähtsaks infoallikaks 50,5% ja ETV-d 69% eestikeelsest teleauditooriumist.⁶⁸

Soome TV programmide juures pidas eestikeelne auditoorium 1987. aastal parimaks mängufilme (39,8%), levimusikakontserte (26,9%) ja meelelahutusprogramme, nagu tants, muusika ning *show* (36,1%). Teisalt tahtsid vaatajad aga küsitluste andmetel ka ETV-st “ilmtingimata” vaadata naljasaateid (83,4%), meelelahutusprogramme (80,8%) ja mängufilme (81%).⁶⁹

Loomulikult pidi EKP KK sellistele auditooriumiuuringute andmetele, “mittekontrollitava” välismaise telekanali levikule ja mõjule reageerima. Nii algas Soome TV vastane võitlus juba 1960. aastate teisel poolel, olles osa NLKP KK juhitud sotsialismi- ja kapitalismibloki vahelisest ideoloogilisest sõjast. Nõukogude Eestis aitas kommunismi “uskujate” kahanemisele kaasa 1968. aastal Praha kevade ja “inimnäolise kommunismi” mahasurumine.⁷⁰ Kui enamiku Nõukogude Liidu kodanike teadlikkus Tšehhoslovakkias toimuvast sõltus valdavalt partei propaganda-aparaadist, siis tänu Soome TV-le oli Nõukogude Eestis võimalik ka nende sündmuste kohta alternatiivset infot saada. Tõsi, Soome TV kommentaare on seejuures hinnatud nii “objektiivseteks” (Graf 2008) kui ka “ettevaatlikeks” (Ruutsoo 2011). Oluline roll oli Soome TV vahendusel Nõukogude Eesti kodanikeni jõudnud autentsel pildilisel materjalil, mis näitas Praha tänavatel tegelikult toimuvat. Neid kaadreid täiendas omakorda info, mida saadi Lääne raadiojaamadest. Samuti rääkisid lahingutest, võitlusest tankidega ja tapetutest Nõukogude armee koosseisus Tšehhoslovakkiasse saadetud eesti sõdurid. Teadmine Tšehhoslovakkias tegelikult

⁶⁴ Noorteauditoorium ja ETV ning KTV saated. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 3/44, 8.

⁶⁵ Eesti Televisiooni ja Eesti Raadio propagandasaadetest. – ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee IAK, Informatsioonileht, 1985, 4/45, 3.

⁶⁶ Samas, 5.

⁶⁷ Noorteauditoorium ja ETV ning KTV saated.

⁶⁸ **Raudam, K., Tasa, E.** Kultuur, raadio, televisioon ja meie. ENSV Riiklik Televisiooni ja Raadio Komitee, Tallinn, 1989, 29.

⁶⁹ Samas, 32.

⁷⁰ Neid protsesse on käsitlenud ka Eestis avaldatud uurijad, nagu näiteks: **Misiunas, R. J., Taagepera, R.** Balti riigid: sõltaastad 1940–1990. Koolibri, Tallinn, 1997; **Gaddis, J. L.** The Cold War. A New History. Penguin, London, 2006; **Zubok, V. M.** Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2007; **Service, R.** Comrades. A World History of Communism. Macmillan, London, 2007; **Brown, A.** The Rise and Fall of Communism. Macmillan, New York, 2009.

toimunud sündmustest tõi kaasa pettumise nn inimnäoga sotsialismis ja hävitas usu reformide võimalikkusse ning lootused, et asjad liiguvad paremuse poole. Olgugi et Nõukogude Eestis ei kujunenud seejuures poliitiliselt organiseeritud opositsiooni ja Eesti dissidentlus piirdus üksnes rahvuslusega, toimusid ka Nõukogude Eestis erinevad protestiaktioonid.⁷¹ Valitseva režiimi vastane meeleolu ja vastupanu Eesti NSV-s väljendus erinevates aktsioonides, alates põrandaalus-test kooskämistest, lendlehtede levitamisest ning lõpetades intellektuaalide avaliku protestikirjaga.⁷² Kuid juba 1968. aastal süüdistasid EKP ja KGB selliste “ideoloogiliste diversiooniaktide” põhjustamises Soome TV-d ning Soome Vabariiki, kusjuures soomlasi peeti Lääne suurriikide eriteenistuste vahendiks nende õnnestustegevuses Nõukogude Liidu ja Eesti NSV kodanike vastu.⁷³

Mati Grafi (2008) arvates aga tähistab EKP juhitud “kodanliku televisiooni vastase suursõja” algust EKP KK büroo 1982. aasta 15. juuni otsus “Kodanliku televisiooni poolt vabariigi elanikele avaldatava mõju neutraliseerimisest”. Selle otsusega keelati avalikes asutustes Soome TV vaatamine ja kauplustes ning töökodades ei lubatud teleritesse Soome TV vaatamiseks vajalikke heliplokke enam paigaldada.⁷⁴ Massiteabevahenditel, lektoritel, propagandistidel ja poliitinformaatoritel tuli hakata “paljastama” vaenuliku telekanali “ideoloogilisi diversioone”. ETV pidi aga lähtuma teleauditooriumi kohta kogutud andmetest ja tootma Soome TV-le konkurentsi pakkuvaid telesaateid.⁷⁵ Selline “katmine” tähendas ETV-le Nõukogude Eestis populaarsete kodanliku televisiooni saadete kõrvale veelgi populaarsemate ETV saadete pakkumist, kusjuures need pidid algama veidi varem kui konkureerivad Soome TV vastavad saated. Arvestades aga auditooriumiuuringuid, planeeriti näiteks reedeti, laupäeviti ja pühapäeviti edastada teleetendusi, teatriõhtuid, populaarseid filme, info- ning meelelahutussaateid jmt ja tuli parandada infosaadete operatiivsust ning kvaliteeti ja muuta nende eetriaegu.⁷⁶

EKP KK 1982. aasta 15. juuni otsus suudeti ellu viia üksnes osaliselt. Nimelt kui avalikes asutustes paiknenud teleritest eemaldati Soome TV vaatamiseks vajalikud heliplokid, siis samas jätkus kodanliku televisiooni vaatamine erakätes olnud

⁷¹ **Ruutsoo, R.** Vana kuld: 1968. aasta august: lootus ja kibedus. – Eesti Ekspress, 8.12.2012.

⁷² Vastupanuliikumisest on kirjutanud näiteks: **Tarand, A. jt.** 40 kirja lugu. Olion, Tallinn, 1991; **Niitsoo, V.** Vastupanu 1985–1995. Greif, Tartu, 1997; **Laar, M. jt.** Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986–1991. SE & JS, Tallinn, 2000; **Raun, M.** Tallinna demokraatide põrandaalused ajakirjad 1971–1972. – Tuna, 2002, 2, 66–72; **Vahtrre, L.** Stagnatsioon ja venestuskampaania. – Rmt: Eesti ajalugu, VI. Peatoim L. Vahtrre. Ilmamaa, Tartu, 2005; **Laar, M.** Vastupanuliikumine. – Rmt: Eesti ajalugu, VI. Peatoim L. Vahtrre. Ilmamaa, Tartu, 2005; **Tarand, A.** Kiri ei põle ära. Eesti Päevaleht, Tallinn, 2005; **Piirimäe, K., Kaasik, P.** Hirvepargi kõnekoosolek ja Eesti vabanemine. – Rmt: Hirvepark 1987: 20 aastat kodanikualgatusel, mis muutis Eesti lähiajalugu. Toim T. Tannberg, A. Kivisiv. Greif, Tartu, 2007; **Pesti, A.** Dissidentlik liikumine Eestis aastatel 1972–1987. Pakett, Tallinn, 2009.

⁷³ **Graf, M.** Kalevipoja kojutulek, 24, 49, 143.

⁷⁴ EKP Keskkomitee büroo 15.06.1982 istungi protokoll nr 37, 7–8.

⁷⁵ Samas, 8–9.

⁷⁶ Teleraadiokomitee esimehe 5.12.1983. a ettekanne EKP KK propaganda ja agitatsiooniosakonnale, 41–44.

teleritest. Põhjuseks oli tõsiasi, et heliplokke toodeti H. Pöögelmanni nimelises tehases ja neid sai legaalselt paigaldada koondise Elektron töökodades.⁷⁷ Heli-plokke oskasid paigutada ka praktiliselt kõik raadioamatöörid, kusjuures selline tegevus ei olnud seadusega keelatud. Materjale heliplokkide meisterdamiseks sai vajadusel ka mustalt turult hankida.

Kujunenud olukorras pidi partei tegema panuse vastupropagandistlikule vaenlase “paljastamisele” ja kodanliku televisiooni “katmisele”. Vastupropaganda-tegevusega jätkati juba 1968. aastast käivitatud kampaaniat, kus massimeedias “paljastati” Nõukogude inimestele plaanipäraselt, millised vandenõud ja sala-sepitsused peituvad Lääne propaganda valede ning laimu taga.⁷⁸ Ka “katmise” kontseptsioonis ei olnud iseenesest midagi uut. Nii sundisid Nõukogude Liitu jõudvad välismeedia signaalid kommunistlikku parteid parandama kodumaiste programmide kuuldavust-nähtavust ja tõstma nende kvaliteeti.⁷⁹ Hiljemalt 1960. aastateks oli partei tippjuhtkonnal selge, et Lääne meediaga tuleb konkureerida, ja seetõttu hakati Nõukogude massimeediale omakorda survet avaldama, et see edastaks infot operatiivsemalt ning parandaks oma saadete formaati ja kvaliteeti.⁸⁰

Pärast 1968. aasta Tšehhoslovakkia sündmusi hakati NLKP KK tasandil intensiivselt tegelema küsimusega, kuidas tõsta massimeedia operatiivsust ja muuta meedias pakutavat auditooriumile huvitavaks. Samas tugevdas partei 1970. aastal kontrolli liiduvabariikide kohalike televisioonikeskuste üle, allutades need administratiivselt NSVL Televisiooni ja Raadio Komiteele ning võttes endale “täieliku vastutuse teleprogrammide poliitilise, ideoloogilise ja loomingulise taseme eest”.⁸¹ NLKP KK esimene sekretär Leonid Brežnev tõdes partei XXIV kongressil (1971), et ajakirjandus, raadio ja televisioon on küll “üsna palju” teinud, kajastamaks inimesi huvitavaid probleeme ning rahvusvahelisi teemasid operatiivselt, kuid olukorraga selles “lõigus” ei saa rahul olla.⁸² XXV kongressil (1979) teatas Brežnev, et NKLP KK tegevuses olid jätkuvalt tähtsal kohal massiinfo- ja propa-gandavahendite koordineerimise ning operatiivsuse küsimused.⁸³ 26. aprillil 1979 võttis NLKP KK NLKP XXV kongressile antud “selget poliitilist joont” järgides vastu otsuse “Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest”. Selles n-ö pikaajalise mõjuga dokumendis hoiatati, et

tähelepanu nõrgendamine aktuaalsete probleemide valgustamisele, ebapiisav operatiivsus ja vastuteta jäetud küsimused on kasulikud üksnes meie klassivaenlastele.⁸⁴

⁷⁷ Siseministri 21.11.1983. a ettekanne EKP KK-le. ERAF, f 1, n 4, s 7156, l 37.

⁷⁸ Vt nt **Miil, M.** Ideoloogilisest sõjast ei pääsenud keegi.

⁷⁹ **Mikkonen, S.** Stealing the monopoly of knowledge, 804.

⁸⁰ **Parta, R. E.** The audience to Western broadcasts to the USSR during the Cold War, 98–99.

⁸¹ **Mickiewicz, E.** Split Signals. Television and Politics in the Soviet Union. Oxford University Press, Oxford, 1988, 6.

⁸² **Brežnev, L.** NLKP Keskkomitee aruanne NLKP XXIV kongressile 30. märtsil 1971. Eesti Raamat, Tallinn, 1971, 106–107.

⁸³ **Brežnev, L.** NLKP Keskkomitee aruanne ning partei järjekordsed ülesanded sise- ja välispoliitika valdkonnas. Eesti Raamat, Tallinn, 1976, 90–91.

⁸⁴ Ideoloogiatöö ja poliitilise kasvatustöö edasisest parendamisest. NLKP otsus. Eesti Raamat, Tallinn, 1979, 6.

Ajakirjanduselt nõuti sise- ja rahvusvahelist elu käsitlevate teadete temaatika, mahu ning geograafia laiendamist, saadete infosalduse suurendamist, operatiivsuse kasvu ja žanrite mitmekesistamist.⁸⁵ NLKP XXVI kongressil (1981) tunnistas Brežnev, et Nõukogude propaganda ei kasuta ikka veel kõiki tema käsutuses olevaid “tohutuid vahendeid”, ja nõudis ideoloogiatöö “paljude lõikude ja sfääride ümberkorraldamist”, juhindudes seejuures NLKP KK 1979. aasta 26. aprilli otsusest.⁸⁶ NLKP KK esimene sekretär selgitas, et ideoloogiatöö sisu peab muutuma aktuaalsemaks, selle vormid peavad vastama tänapäeva inimeste nõuetele ja vajadustele ning kasvatustöö peab toimuma elavalt ja huvitavalt, konkreetset seotuna reaalse faktidega. Brežnev hoiatas, et vastasel korral nõukogude inimene lihtsalt lülitab teleri või raadioaparaadi välja.⁸⁷

EKP KK juhitud “ideoloogilisi diversioone” paljastav vastupropaganda kampaania ja katsed pakkuda Soome TV-le “katmisega” konkurentsi kestsid ametlikult 3. novembrini 1988, kui EKP KK propaganda ning agitatsiooni osakonna ülem Silvi-Aire Villo teatas oma salajases kirjas, et

tulenevalt poliitilise situatsiooni muutusest rahvusvahelisel areenil, NSVLis ja ENSVs

peab tema juhitud osakond võimalikuks peatada kontroll EKP KK 1982. aasta 15. juuni otsuse elluviimise üle.⁸⁸ Kuid selleks ajaks oli Soome TV seoses poliitilise olukorraga hakanud juba niikuinii kaotama oma senist positsiooni Eesti NSV teleauditooriumi hulgas. Nimelt tõusis ajavahemikul 1987–1991 ETV vaadatavus ja osakaal eestlaste hulgas mitmel aastal üle 80%.⁸⁹

RASKUSED “KATMISEL”

Uuringu allikmaterjalina kasutati Teleraadiokomitees tegutsenud kommunistliku partei allorganisatsiooni ja ETV tsehhiorganisatsiooni protokolle. Neil koosolekutel arutasid Teleraadiokomitee kommunistidest võtmeisikud regulaarselt, kuidas partei kõrgemate juhtimistasandite otsuseid ellu viia, millised probleemid ja raskused seoses nendega ilmnisid, ning valmistati ette aruandeid ülesannete täitmise kohta. Uurimisküsimuse aspektist olid huvipakkuvaks materjaliks eelkõige teletöötajate endi analüüsid, selgitused ja põhjendused, miks üks või teine püstitatud ülesanne jäi täitmata või miks ei olnud seejuures võimalik midagi senisest paremini teha.

Parteikoosolekutel tõstatatud probleeme ja hinnanguid olukorrale võib pidada usaldusväärseks materjaliks eelkõige kahel põhjusel. Esiteks saanuks kahtluste korral juba tookord kõiki väiteid kontrollida ja valed ümber lükata. Nimelt osa-

⁸⁵ Samas, 11.

⁸⁶ **Brežnev, L.** NLKP Keskkomitee aruanne NLKP XXVI kongressile 23. veebruaril 1981. – Rmt: NLKP XXVI kongressi materjale. Eesti Raamat, Tallinn, 1981, 91.

⁸⁷ Samas, 91.

⁸⁸ EKP KK propaganda ja agitatsiooni osakonna ülema Silvi-Aire Villo 1988. aasta 3. novembri kiri. ERAF, f 1, n 4, s 7156, l 57.

⁸⁹ **Šein, H.** Suur teleraamat, 178.

lesid koosolekutel ühes ja samas organisatsioonis töötavad inimesed ning alati leidis koosolekuruumis kolleege, kes olid just selle konkreetse valdkonnaga, millele kõneleja parajasti keskendus, süvitsi kursis. Arvestades sellega, et koosolekul arutatu oli aluseks parteialorganisatsiooni otsustele ja tegevusaruannetele ning neid dokumente edastati partei kõrgematele instantsidele (kellel oli niikuinii õigus kõnealuste protokollidega tutvuda), võisid valesüüdistustel ja -kaebustel olla rängad tagajärjed.

Teisalt pakkusid sõnavõtnud koosolekutel omalaadset võimalust kaitsta iseennast kolleegide või kõrgemate parteifunktsionääride rünnakute eest. Nimelt andis püstitatud ülesannete täitmisel esile kerkinud raskuste ja avastatud puuduste (iseäranis, kui need ei sõltunud kaebaja enda tegematajätmistest) ametlik fikseerimine protokollides parteiliikmele hiljem alati võimaluse tagantjärele viidata: näete, tookord raporteeriti, hoiatati, juhiti tähelepanu jne. Seega sai vajadusel koosolekutel osavalt ja samas jällegi parteiliikmetelt oodatava “kommunisti avameelsuse” sildi all tegutsedes veeretada vastutuse probleemide lahendamise eest kõrgemale juhtkonnale või mõnele teisele struktuuriüksusele.

Kahtlemata tuleb arvestada sellegagi, et kindlasti püüti teatud küsimustes mõnikord tegelikku olukorda ka ilustada, sest ülesannete täitmise edukusest sõltus parteiliikmete edasine karjäär või vähemalt senise positsiooni säilimine Teleraadiokomitees. Ei tohi unustada, et osa kommunistidest kuulus ametikohajärgselt nomenklatuuri hulka. Ja kui näiteks EKP KK büroo või Teleraadiokomitee juhtkond esitas millegi kohta etteheiteid, siis oluaks mõistlik koosolekutel välja tuua just need põhjused ning asjaolud, mis realselt põhjustasid ülesannete mitetäitmist või muid vajakajäämisi. Ei ole alust arvata, et osa Teleraadiokomitee kommunistidest ei püüdnud tõesti partei juhtkonna otsuste elluviimisel endast parimat anda, vähemalt kuni *perestroika*- ja *glasnosti*-ajastuni. Seega raporteeriti ülesannete täitmata jätmisel või puudulikul täitmisel ikkagi just nendest probleemidest ja raskustest, mis eksisteerisid ka tegelikult.

Uuringu tulemusena leitud põhjused, mis muutsid “katmise” keeruliseks, baseeruvad korduvatel, aastast aastasse parteikoosolekutel tõstatatud probleemide süstematiseerimisel tehtud üldistustel. Nende põhjal saame rääkida vähemalt viiest omavahel seotud põhjusest: auditooriumi ignoreerimine, puudulik töökeskkond ja tehnika, ajakirjanike infopuudus, ideoloogilis-poliitilised piirangud ning probleemid kaadriga.

Auditooriumi ignoreerimine

Kahtlemata tehti tänu sotsioloogilistele uuringutele ja saadete sisuanalüüsile edusamme ETV programmi ning saadete sisu parendamisel. Üheks uuringutulemuste otseseks resultaadiks olid 1980. aastatel näiteks ETV programmi saate “Prillitoos” käivitamine, nädalavahetustel pärastlõunased teatrietendused, laupäevahommikused mängufilmid ja laupäeviti oluliste ühiskondlik-poliitiliste saadete kordamine.⁹⁰ Kuid

⁹⁰ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 16.06.1986. a koosoleku protokoll nr 4. ERAF, f 51, s 1, n 1933, l 77–78.

vaatamata neile edusammudele ei võetud uuringute tulemusi alati arvesse ehk teisisõnu: auditooriumiuuringute ja saadete sisuanalüüsi tulemusi ei rakendatud järjekindlalt ning süstemaatiliselt programmi ja saadete sisu parendamise huvides.

Põhjusi tuleb siin otsida ühelt poolt järgnevalt kirjeldatud ülejäänud neljas teguris, mis tervikuna halvasid televisiooni "katmispoliitikat", aga teisalt ka asjaolus, et uuringute resultaadid ei jõudnudki sageli kõigi asjaosalisteni. Isegi veel pärast eelnimetatud 1982. aasta 15. juuni EKP KK otsust, milles konkreetselt nõuti televaatajate huvide arvestamist, pidi Teleraadiokomitee esimees Allan Kullaste 1983. aastal tunnistama, et uuringutele ei pöörata tähelepanu ja sageli ei jõua need peatoimetusteni.⁹¹ Kui 1984. aastal konstateeriti, et televisiooni kujundamisel on vähenenud sotsioloogiliste uuringute tulemuste kasutamine, siis IAK osakonnajuhataja Andrus Saar juhtis ka 1986. aastal korduvalt tähelepanu asjaolule, et uuringutulemused ei jõua ajakirjanikeni ja üldülde puudub Teleraadiokomitee allüksustes ettekujutus IAK tööst.⁹² Kuid sarnaseid kaebusi leiab korduvalt ka varasemast perioodist. Näiteks 1968. aastal avaldati parteikoosolekul kahetsust, et ETV-s "suretati välja" sotsioloogilised uuringud ja seni tehtud töö "maeti kalevi alla".⁹³ 1973. aastal kurdeti, et Teleraadiokomitees puudub huvi seni tehtud paneeluuringu vastu ja telekava ei arvesta vaatajate soove.⁹⁴

Kuid Teleraadiokomitees oli ka seisukohti, mis käsitlesid televisiooni parteipoliitilises kontekstis kui ideoloogiaasutust, mille esmane ülesanne on auditooriumi huve ja maitset mõjutada ning suunata, mitte aga juhendada saadete tegemisel auditooriumi enda huvidest. Näiteks tõstas Teleraadiokomitee esimees Raimund Penu 1980. aastal küsimuse, kuivõrd peaks televisioon lähtuma vaatajate maitsest:

Ka meie oleme sotsioloogiliste uurimuste alusel oma programme diagnoosinud ja ravinud. Kahjuks on seda tehtud vahest ka vales suunas, kui rääkida kasvõi sabassörkimisest noorte muusikalisele maitsele selle kujundamise asemel. [...] Meil aga tundub olema liigne usk kraadiklaasisse, täpsemalt sotsioloogilistesse uurimustesse. Mõõtmisi viiakse läbi küll regulaarselt, kuid vajalikku ravi alati ei järgne.⁹⁵

Paljud teletöötajad andsid endale aru, et mõned ETV saated ongi "hallid ja igavad" ning see on ka üheks põhjuseks, miks vaatajad pöörduvad Soome TV poole. Juba 1968. aastal tõdeti, et nädalalõpusaated on ETV-s "lahjad".⁹⁶ 1971. aastal tunnistati, et ETV programm ei ole oma tööd parandanud isegi pärast seda, kui

⁹¹ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 19.01.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, s 1, n 1915, l 120.

⁹² Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.04.1986. a koosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, s 1, n 1933, l 22.

⁹³ Eesti Raadio ja Televisiooni Komitee parteiorganisatsiooni 14.11.1968. a aruandlus-valimis koosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, s 1, n 1856, l 16.

⁹⁴ ETV 10.08.1973. a parteikoosoleku protokoll nr 13. ERAF, f 51, s 1, n 1866, l 45.

⁹⁵ Eesti Teleraadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1910, l 133.

⁹⁶ EKP ETV algorganisatsiooni 26.01.1968. a lahtise üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1854, l 2.

Soome TV muutus Eestis hästi nähtavaks.⁹⁷ 1973. aastal loeti ette ETV olulisimad puudused:

Küllaltki on veel saateid, mis jätvavad vaataja külmaks ja ükskõikseks. Paljud saated on ühe- näolised, mis tekitab monotoonsuse. Vahendite ring, mida saateis kasutatakse, on ahtake. Saate- sarjades on märgata mõttelaiskust.⁹⁸

Kurdeti, et televisioonis ja raadios on rohkem keskpäraseid ning nõrku saateid ja õige harva neid, mis

jäägitult rahuldavad ka kõige nõudlikumat silma ja kõrva.⁹⁹

Probleemist ei vabanetud ka aastaid hiljem. Nii näiteks heitsid IAK spetsialistid veel 1986. aastal ETV-le ette, et “Aktuaalses kaameras” tuleb “tikutulega otsida uudist” ja saatekavas meelelahutust.¹⁰⁰

Seda, et need puudused ETV saadetes ongi ajendiks, miks televaatajad otsivad alternatiivset meelelahutust ja infot Soome TV-st, tunnistati telemajas ikka ning jälle. Näiteks 1983. aastal selgitas noorte- ja lastesaadete peatoimetaja asetäitja Helgi Saar põhjusi, miks ETV kaotab noorte auditooriumi:

Kõik noorte- ja lastesaated on sisuliselt propagandasaadet noortele. Peame rääkima sellest, mis meile noorte hulgas ei meeldi (tarbijalikkus, suhtumine moesse, nende muusikaharrastus, tantsud, noortetraditsioonid). Aga mida neile selle asemel pakume? Pole midagi vastu pakkuda. Oleme tühjal kohal. Ja sellele tühjale kohale midagi ka tuleb.¹⁰¹

Sarnase selgituse andis 1985. aastal ka ETV noorte- ja lastesaadete vanemtoime- taja Eve Viilup vastuseks küsimusele, miks noored pöörduvad Lääne poole:

Noorte jaoks on sõda raamat või film või veteranitunnistus. Just viimastega kokkupuude põh- justab sageli negatiivseid hoiakuid, süvendab suhtumist – sõjast on möödas 40 aastat, meil aga ikka muust ei räägitagi ja ikka meil midagi pole. [...] Ja just sellepärast, et meil paljusid asju müügil ei ole, on tekkinud klaperjaht asjade järele.¹⁰²

Kuid ETV-l oli pakkuda ka omapoolseid lahendusi olukorra muutmiseks. Vastuseks 1973. aastal NLKP KK kõrgetasemelise delegatsiooni ja selle eesotsas olnud vastutava töötaja Sorokini küsimusele, kuidas ETV olukorras, kus vaatajal tarvitseb ainult oma teler Soome TV kanalitele keerata, suudetakse konkurentsi pakkuda, tunnistati, et

otsustav tähtsus on televisiooniprogrammi ideelisel ja kunstilisel tasemel,

⁹⁷ Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 30.11.1971. a üldkoosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1862, l 11.

⁹⁸ Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 25.04.1974. a üldkoosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1865, l 10.

⁹⁹ Eesti NSV MN Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 19.11.1973. a üldkoos- oleku protokoll nr 10. ERAF, f 51, n 1, s 1865, l 29.

¹⁰⁰ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 23.04.1986. a koosoleku proto- koll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 20–21.

¹⁰¹ ETV parteiorganisatsiooni 30.11.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, s 1, n 1920, l 125.

¹⁰² Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee ETV partei-tsehhiororganisatsiooni 16.12.1985. a üld- koosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1929, l 123.

mida tuleb muidugi tõsta. Sellega nõustusid ka kõrged külalised.¹⁰³ Kuid selle üldsõnalise ja deklaratiivse formuleeringu – “ideelise ja kunstilise taseme tõstmine” – varjus oli paljudel televisioonitöötajatel oma selge ettekujutus, milline peaks telepoliitika olema, et Soome TV-lt oma auditooriumi tagasi võita. Näiteks 1974. aastal selgitas Paul Jürjo meelelahutussaadete olemust:

Edu oli neil programmidel, kus tegijatel oli peale ajaviite ka midagi tuumakat öelda. Niisugune programm tuletab meelde vitamiinidražeed, millel on magus ümbris ainult kasuliku sisu pärast.¹⁰⁴

Korduvalt toodi kolleegidele eeskujuks Valdo Pandi saadet “Täna 25 aastat tagasi” kui näidet propagandast, mis oli ühendatud meelelahutusega.¹⁰⁵ 1980. aastal kirjeldas Eesti Raadio laste- ja noortesaadete peatoimetaja Peeter Sookruus oma nägemust, kuidas võita noorteauditooriumi usaldust:

Peame võitma auditooriumi usalduse, ideaalselt lahendama kõik noortega seotud probleemid. Ilmselt meeldivad noortele diskussioonid, arutlused, avalikud lindistamised, mille osakaalu peame suurendama.¹⁰⁶

1985. aastal tutvustas oma seisukohti lastesaadete tegemisel ETV noorte- ja lastesaadete peatoimetuse vanemtoimetaja Eve Viilup:

Pean tunnistama, et minu enda jaoks ei ole lastesaadete politiseerimise nõue lõpuni selge. [...] Ja ma ei ole kuidagi nõus seisukohaga, et õpetajate päevaks saadet tehes peavad lapsed olema vormimütsides ja kõik laulud peavad olema õpetajast. Samamoodi ei tee ju studios pioneerirättides lapsed veel ühest saatest pioneerisaadet.¹⁰⁷

Viilup küsis, miks arvatakse, et kui poliitika ja ideoloogia on inimesele psühholoogiliselt väga kauged sfäärid, et siis peaks see lapsi huvitama.¹⁰⁸

Paljud teletöötajad mõistsid isegi siis, kui teleauditooriumide uuringud ei jõudnud nendeni regulaarselt, et mitte alati ja mitte kõik ETV saated ei vasta vaatajate ootustele ning seetõttu otsitaksegi seda, mis ETV-s puudu, Soome TV-st. Niisamuti olid teletöötajatel olemas ka lahendused Soome TV-le konkurentsi pakkumiseks. Kuid nende ettepanekute elluviimine takerdus omakorda erinevatel põhjustel, millest olulisematel peatutakse allpool.

Puudulik töökeskkond ja tehnika

Teletöötajate rahulolematuse olemasoleva töökeskkonna ja -vahenditega kajastus pea kõigil nõupidamistel, kus arutleti saadete vaadatavuse kahanemise või info

¹⁰³ Eesti NSV MN Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 19.11.1973. a üldkoosoleku protokoll nr 10. ERAF, f 51, n 1, s 1865, l 50.

¹⁰⁴ ETV parteiorganisatsiooni 27.06.1974. a parteikoosoleku protokoll nr 11. ERAF, f 51, n 1, s 1872, l 72.

¹⁰⁵ ETV parteiorganisatsiooni 28.02.1974. a üldkoosolek nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1872, l 48.

¹⁰⁶ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1910, l 80.

¹⁰⁷ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 16.10.1985. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 9. ERAF, f 51, n 1, s 1926, l 58.

¹⁰⁸ Samas, 59.

madala operatiivsuse põhjuste üle. Juba alates 1968. aastast nimetati tööd takistavate teguritena stuudiote kitsikust ja tehnika vananemist.¹⁰⁹

Kuna televisioonil oli Nõukogude propagandas täita oluline roll, püüdis partei siiski hoolt kanda, et paraneksid töökeskkond, tehnilised vahendid ja televisiooni leviala. Samas võis lõppeesmärkideni jõudmine kesta kauem, kui esmapilgul võinuks eeldada. Nii näiteks kolis ETV spetsiaalselt ehitatud telemajja alles 1965. aastal ehk kümme aastat pärast televisiooni loomist Nõukogude Eestis, ETV sai üle kogu Eesti NSV territooriumi nähtavaks 1970. aastal ja täielikult värvisaadetele üleminekuks kulus ligi kümme aastat (1972–1981). Kui 1980. aasta Tallinna olümpiaregatt elavdas ehitustegevust (valmisid ETV suurim, I stuudio, teletorn, Pirita kohalik telekeskus), siis samas vältasid ETV uue stuudiokompleksi toimetushoone ehitustööd kuus aastat.¹¹⁰

Telemaja üldine ruumikitsikus kajastus ka parteikoosolekul esitatud faktides. 1976. aastal kurdeti, et “Aktuaalse kaamera” valvetoimetuse 5 töötajat peavad ära mahtuma 11 m² suurusesse tuppa ja 9 toimetajat 20 m² peale.¹¹¹ 1980. aastal teatas ETV infosaadete peatoimetaja Evald Tooms, et “Aktuaalse kaamera” õhtune valvebrigaad peab mahtuma 6 m² suurusesse ruumi ja osal infosaadete toimetuse töötajaist puudub üldse oma töölaud.¹¹² Kalev Vapper kurtis samal aastal, et Noortestuudio 12 töötajat peavad ära mahtuma 12 m² suurusesse ruumi.¹¹³ ETV vanemtoimetaja Aivo Barbo juhtis 1984. aastal tähelepanu asjaolule, et infosaated on ideoloogilise võitluse “eesliinil”, kuid iga 2,5 töötaja kohta on vaid üks töölaud.¹¹⁴

1970. aastatel avastati värviteleviisioonile üleminekul, et muudatus seab kvalitatiivselt uued nõuded juba ainuüksi stuudiokujundusele. Tunnistati, et varustus pole ETV-s kunagi heal järjel olnud, kuid seoses värviteleviisiooni tulekuga on olukord veelgi komplitseeritum:

Nüüd musta paberi ja nõõpnõeltega enam läbi ei saa. On vaja värve, on vaja materjale.¹¹⁵

Kuid kunstnikel oli jätkuvalt puudus just materjalidest: metall, vahtplast, metallriie, klaasriie, karusnahk, ümberpööratud nahk, kunstpits jt plastkiud, toonpaberid, pleksiklaas ja ajakohane valgustus.¹¹⁶ Sama probleem ilmnes kümme

¹⁰⁹ EKP ETV algorganisatsiooni 26.01.1968. a lahtise üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1854, l 3; Eesti Raadio ja Televisiooni parteiorganisatsiooni 14.11.1968. a aruandlusvalimiskoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1856, l 16.

¹¹⁰ Tehnilisest arengust annab väga hea ülevaate H. Šein (2005).

¹¹¹ EKP Teleraadiokomitee algorganisatsiooni 15.01.1976. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1880, l 14–15.

¹¹² Eesti Teleraadiokomitee partei 29.12.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1910, l 111.

¹¹³ ETV parteiorganisatsiooni 7.03.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 4. ERAF, f 51, n 1, s 1908, l 52.

¹¹⁴ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 19.03.1984. a üldkoosoleku protokoll nr 2. ERAF, f 51, n 1, s 1922, l 133.

¹¹⁵ Eesti Teleraadiokomitee Tehnilise Keskuse ja ETV parteialgorganisatsioonide 4.06.1974. a ühise lahtise üldkoosoleku protokoll nr 9. ERAF, f 51, n 1, s 1869, l 18.

¹¹⁶ Samas, 21.

aastat hiljem, kui 1980. aastal peeti kunstnike televisioonist teatrisse lahkumise põhjuseks nende halba varustamist, mistõttu neil ei olnud paberit, pappi, naelu ega vineeri.¹¹⁷

1969. aastal selgitati “Aktuaalse kaamera” info madalat operatiivsust tõsi-asjaga, et kiirete väljasõitude korral ei antud ajakirjanikele autot ega korralikku valgustust ja samas ei jätkunud operaatoril filmi. Kui viimane kulutas filmi normist rohkem, pidi ta selle ise kinni maksma.¹¹⁸ Puuduliku varustatuse tõttu kannatavale telesaadete operatiivsusele juhtis 1983. aastal tähelepanu ETV info-saadete peatoimetuse peatoimetaja A. Allas:

Kuidas põhjendada seda, et telemajas pole koosseisulise fotograafi jaoks pidevalt välklambi patareisid, slaidiilmutuse kemikaale. Toimetusele on ülesandeks aga samal päeval operatiivne slaidilugu teha. Kogu operatiivsus taandub sellele, et leida korraks tööriistadega fotograaf.¹¹⁹

Kui ETV-l oli fototeek olemas 1965. aastast, siis selle kaasajastamine kerkis nõu-pidamistel üles näiteks 1968. ja 1973. aastal ning kaebuste lõpptulemuseks oli kümme aastat hiljem tehtud ülestunnistus, et 1984. aastal valitses fototeegis eba-sanitaarne olukord – tolm, hiired ja liigne niiskus.¹²⁰

ETV operatiivsust mõjutas kahtlemata ka side- ja transpordivahendite olukord. Näiteks 1976. aastal katkesid sageli telefonikõned, kuna telefoni kasutamisest tulenev koormus oli suurem kui olemasolevate liinide normid ja võimsused.¹²¹ Kahtlemata pärssis operatiivsust tollane nn kaugekõnede süsteem. Näiteks esines ka juhtumeid, kus telefonikõne Tallinnast Kalininisse tuli neli päeva ette tellida ja kui kell 19.00 telliti kõne Tartusse, siis see tuli alles vahetult enne südaööd.¹²²

Mis puutub transpordivahenditesse, siis 1986. aastal arvati 90 transpordi-vahendist veerand amortiseerunuks ja teine veerand oli enam kui seitse aastat kasutusel olnud. Kui varustusspetsialistide hinnangul olnuks aastas vaja vana-nenud sõidukite väljavahetamiseks kümme uut masinat, siis 1986. aastal eraldati Teleraadiokomiteele tegelikult vaid üks buss, üks Moskvitš ja kaks Zaporožetsit ning samas tuli NSVL-i Ministrite Nõukogu otsusega nr 100 säästa aastaplaani mahust 9% bensiini.¹²³ Esines ka juhtumeid, kus intervjuud tegema läinud ajakir-janikele ja kaamerameestele soovitati hiljem telemajja tagasisõiduks “kaubelda”

¹¹⁷ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 23.10.1980. a aruande- ja valimis-koosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1910, l 78.

¹¹⁸ Riikliku Raadio ja Televisiooni parteikomitee 16.05.1969. a istungi protokoll nr 10. ERAF, f 51, n 1, s 1858, l 44.

¹¹⁹ ETV parteiorganisatsiooni 26.12.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1920, l 138.

¹²⁰ ETV parteiorganisatsiooni 30.01.1984. a lahtise üldkoosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1924, l 16.

¹²¹ Teleraadiokomitee EKP algorganisatsiooni 15.01.1976. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1880, l 2.

¹²² Samas, 3, 10.

¹²³ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 28.03.1986. a koosoleku protokoll nr 2. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 11.

bensiini sealt, kus käidi intervjuerimas.¹²⁴ Parteikomitee sekretär Karl Kasikov kommenteeris olukorda:

Kui bensiinivaldusplaan ka iga aasta väheneks, siis on kerge arvutada, et kümne aasta pärast sõidaksime töö huvides kõik ühiskondliku transpordi või jalgrattaga.¹²⁵

1986. aasta veebruaris Moskvast toimunud NSVL-i Teleraadiokomitee süsteemi parteiaktiivi nõupidamisel tunnistati Nõukogude tele- ja raadiotehnika mahajäämust maailmastandarditest.¹²⁶ Samas ei saanud valuutapuuduse tõttu osta kvaliteetset tehnikat ka Lääneriikidest.¹²⁷ 1980. aastate teisel poolel kujunenud olukorras, kus teletöötajad pidid kitsastes tingimustes aegunud tehnikaga töötama ja kus valitses puudus nii bensiinist kui ka videolindist, põhjustas juba Teleraadiokomitee parteikoosolekul Raadio-Telekeskuse asedirektori Kaupo Varandi üleskutse kokku hoida Lääne-Saksamaalt ostetavat kleeplinti kohalolnute spontaanse naerupahvaku.¹²⁸

Perioodil 1968–1988 ETV ja Soome TV töökeskkonna ning tehnika vahel olnud erinevuste hindamine eeldaks eraldi uurimust. See annaks võimaluse analüüsida, kuivõrd erinevalt materiaal-tehniliselt lähteaspektidelt tootsid ETV ja Soome TV oma teleprogramme ning kuidas see avaldus kummagi lõpptoodangu sisus ja kvaliteedis. Teisisõnu: kui peaks ilmnenema, et Soome TV-l olid ETV-ga võrreldes märksa kehvemad töötingimused ja tehnilised vahendid, siis kahtlemata ei saaks neid tegureid pidada enam põhjuseks, miks ETV teleekraanil näidatu ei rahuldanud Nõukogude Eesti televaatajaid. Sellise võrdlusmaterjali puudumisel tuleb piirduda arhiivimaterjalides talletatud või tolle aja inimeste endi hinnangutega. Nii näiteks on ETV programmijuht aastail 1976–1988 Voldemar Lindström ka tagantjärele tunnistanud, et võrreldes ETV-ga olid Soome TV-l paremad tootmis-tingimused ja tehnilised võimalused ning alates 1970. aastatest oli sealse televisiooni kasutuses tolle aja tipp tehnoloogia – kõik see oli omakorda põhjuseks, miks kahepoolse koostöö raames käidi Soomes tehnilisi aspekte õppimas ja uurimas.¹²⁹

Ajakirjanike infopuudus

Parteikoosolekutel otsiti lahendusi, kuidas tagada olulise info õigeaegne jõudmine teleekraanile. Seejuures kurdeti pidevalt toimetuste, saatejuhtide ja -tegijate suutmatust oma tegevust koordineerida. Uudisväärtusliku info aeglane või mõnikord olematu liikumine oli probleemiks Teleraadiokomitee-siseselt erinevate

¹²⁴ ETV parteiorganisatsiooni 26.12.1983. a üldkoosoleku protokoll nr 2. ERAF, f 51, n 1, s 1920, l 138.

¹²⁵ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 28.03.1986. a koosoleku protokoll nr 2, 11.

¹²⁶ Samas, 10.

¹²⁷ Samas, 10.

¹²⁸ Samas, 5.

¹²⁹ Lindström, V. Intervjuu autorile. Autori eraarhiiv, digitaalsalvestis, 2012.

toimetuste vahel. Samas ei jõudnud info õigeaegselt toimetustesse sageli ka partei-
struktuuridest, riigiasutustest ja isegi infoagentuuridelt nagu TASS ning ETA.

Näiteks Simon Joffe heitis 1968. aastal “Aktuaalse kaamera” uudistele ette
operatiivsuse puudumist, kui päevauudistes tulnuks käsitleda USA presidendi
avaldust Vietnami pommitamise lõpetamise kohta:

Vainu (s.o Herbert Vainu – autori märkus) jooksis päeva läbi edasi-tagasi, et mingeid materjale
saada, kuid sündmus jäi ikkagi kommenteerimata. Selle eest kommenteerisid seda kõik maailma
raadiojaamad ja Soome TV. Kommenteeriti seda neile vajalikus valguses. Meie saime targaks
järgmisel teisipäeval, kui ajalehe otsime. Kas ei oleks aeg niikaugel, et me ei pruugiks punas-
tada oma ebaoperatiivsuse pärast? Teine näide aga ei tee au meile endile. 6. novembril, kui
kogu maailmas oli teada, et Nixon sai presidendiks, Moskva Televisioon kommenteeris seda
kell 20.30, siis “Aktuaalses kaameras” loeti tund aega hiljem ette vananenud uudis selle kohta.¹³⁰

Kuid ka kümmekond aastat hiljem ei olnud olukord sisuliselt muutunud. Eesti
Raadio pressibüroo peatoimetaja Tõnu Laak kommenteeris 1980. aastal põhjusi,
miks ei valgustatud Afganistani sündmusi piisavalt:

Peab ütlema, et meil puudus selle kohta piisav informatsioon. [...] Kust oleks pidanud meie siis
saama informatsiooni õhusilla rajamisest NSV Liidu ja Afganistani vahel? NSVL lükkas need
teated ümber. Hiljem Afganistani peaminister siiski teatas, et esines NSVLi ees abipalvega, mis
ka rahuldati. [...] Veenvuse tugevdamiseks oleks olnud vaja täpsust ka neis pisisjades, faktides,
millega opereeritakse mujal maailmas. Lõppkokkuvõttes meie ei suuda fakte paika panna või
ümber lükata, meie ei ole kinnitajad ega ümberlökkajad. Vajame selleks alati ametlikku infor-
matsiooni.¹³¹

Juba 1968. aastal peeti ETA teenuseid mitterahuldavaks, mille tõttu kannatas info
operatiivsus ja isegi siseinfo oli “puine ja puudulik”.¹³² Aastaid hiljem, 1983. aastal,
kurtsid toimetused, et isegi tähtpäevadeks pühendatud ETA kirjutised hilinevad
sageli, väga harva saadeti ametlikke materjale jutuajamistest ja intervjuudest
vabariigi juhtivate töötajate ning ministritega. ETA materjalidele heideti ette, et
need on “kohalikust elust kauged, üldsõnalised ja kuivalt kirjutatud” ning ei tekita
lugejates kirjutuslaadi ja “ajakirjandusliku madala meisterlikkuse tõttu” huvi, ning
operatiivinfot ei saada ETA-lt peaaegu üldse.¹³³ ETA fotosid kasutati vähe, kuna
neil oli “nõrk süžee”, puudus “igasugune operatiivsus” ja neid saadi vähe isegi
siis, kui oli tegemist ENSV suursündmustega.¹³⁴ Teleraadiokomiteest pöörduiti
ETA poole eraldi palvega suurendada raadiole ja televisioonile antavate uudiste
hulka ning parandada nende sisukust. ETV infosaadete peatoimetaja asetäitja
Mati Narusk tõi näite ETA töö kvaliteedist: kui sündmus toimub hommikul kell

¹³⁰ Eesti Raadio ja Televisiooni Komitee parteiorganisatsiooni 14.11.1968. a aruandlus-valimis-
koosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1856, l 31–32.

¹³¹ Eesti Raadio parteiorganisatsiooni 20.02.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51,
n 1, s 1912, l 52–53.

¹³² Raadio ja TV parteiorganisatsiooni 29.04.1968. a üldkoosoleku protokoll. ERAF, f 51, n 1,
s 1856, l 5–6.

¹³³ Ajalehe Pärnu Kommunist toimetaja 5.11.1983. a õiend EKP KK-le. ERAF, f 1, n 4, s 7156,
l 33–34.

¹³⁴ Samas, 34.

10.30, siis ETA edastas selle kohta materjalid toimetusse alles kell 19.26 ehk siis ajal, kui “Aktuaalse kaamera” salvestus hakkas lõpule jõudma.¹³⁵

Kuid ETA info saamine oli siiski ETV uudistesaadete operatiivsust mõjutav väline tegur. Teleraadiokomitee sisemiseks probleemiks oli erinevate toimetuste suutmatuse süsteemselt ja järjepidevalt omavahel infot vahetada ning partei püstitatud eesmärkide täitmisel tegevust koordineerida. Komitee esimehe asetäitja Enn Anupõld on kirjeldanud valitsenud mentaliteeti nii:

On ju üks töökorralduse puudusi see, et meist igati arvestab ainult oma kapsaada ja loominguiliste kokkupuudete kohti ei taheta arvestada kellegi poolt. Seega koostöö praeguste peatoimetuste vahel lonkab.¹³⁶

Näiteks jäigi aastate jooksul lahendamata probleemiks eelinfosüsteemi loomine, mis koordineerimiseks tsentraalselt materjalide kogumist nii raadio kui televisiooni toimetuste tarvis. Raadio ja televisiooni ühise infovalitsuse loomise mõtet arutati juba mais 1969. Tookord leiti, et eksisteerib kaks nn infoliini: raadio ja televisiooni oma. Samas usuti, et ühendatud struktuuriüksuse loomine parandaks koostööd, aitaks lahendada transpordiküsimusi jne.¹³⁷ Kuna mingeid muudatusi ei toimunud, siis sama ettepanek tõusis päevakorra näiteks veel ka 1974., 1984. ja 1987. aastal.¹³⁸

1984. aastal andis EKP KK osakonnajuhataja Tõnu Laak Teleraadiokomitee-sisesele koostöösuutlikkusele kriitilise hinnangu:

Meil on üks ühine riiklik televisiooni ja raadio komitee, kuid olulisemate sise- kui ka välispoliitiliste sündmuste kohta võime tihtipeale ühe päeva jooksul saada kaks erinevat tõlgendust: ühe raadio ja teise televisiooni oma. [...] Tundub, et märgatavast edasilükkumisest hoolimata on komitee jõud endiselt suuresti killustatud, TV ja raadio tegelevad teineteisest sõltumatult samade küsimuste lahendamisega, juhtub sedagi, et erinevad peatoimetused tegelevad üheteade samade probleemidega, teadmata, millised küsimused kolleegide poolt juba lahendatud.¹³⁹

Nõukogude propagandasüsteemi suutmatuse operatiivselt infot edastada ja partei ning ideoloogiaasutuste koostöö koordineerimatus ilmnes kõige teravamalt *perestroika* ja *glasnost*'i ajastul. Nii kaebasid toimetused 1987. aastal, et neile ei suudeta õigeaegselt ideoloogiaalaseid juhiseid anda, puudusid Ameerika Hääle ja Vabaduse saadete analüüsid, polnud andmeid Molotovi-Ribbentropi pakti kohta jne.¹⁴⁰

¹³⁵ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 26.10.1983. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 11. ERAF, f 51, n 1, s 1915, l 146.

¹³⁶ ETV parteiorganisatsiooni 6.03.1980. a üldkoosoleku protokoll nr 4. ERAF, f 51, n 1, s 1908, l 53.

¹³⁷ Riikliku Raadio ja Televisiooni parteikomitee 16.05.1969. a istungi protokoll nr 10. ERAF, f 51, n 1, s 1858, l 45–46.

¹³⁸ ETV parteialgorganisatsiooni 29.04.1974. a lahtise parteikoosoleku protokoll nr 9. ERAF, f 51, n 1, s 1872, l 53; Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 14.05.1984. a istungi protokoll nr 9. ERAF, f 51, n 1, s 1922, l 133; Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 22.09.1987. a istungi protokoll nr 34. ERAF, f 51, n 1, s 1934, l 93.

¹³⁹ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 9.02.1984. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1922, l 114.

¹⁴⁰ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 22.09.1987. a istungi protokoll nr 34. ERAF, f 51, n 1, s 1934, l 91.

Kuidagi ootamatult on kogu vabariigi ideoloogiasüsteem sattunud ajaloo vähemvalgustatud teemade kääridesse 23. augusti 1987. aasta Hirvepargi sündmuste tagajärjel. Rumalaks teeb olukorra see, et üleliiduliselt pole piisavalt kommenteeritud ega avalikustatud 1939. aasta NSV Liidu välispoliitikat ja 23. augustil sõlmitud Molotov-Ribbentropi pakti lisa. Me oleme fakti ees, et peame andma elanikele selgitusi, kuid asi pole endalegi selge,

kirjeldas sel perioodil valitsenud olukorda Teleraadiokomitee parteikomitee sekretär Karl Kasikov.¹⁴¹

Ideoloogilis-poliitilised piirangud

Veebruaris 1973 arutasid kommunistidest teleajakirjanikud ja -töötajad hiljuti lõppenud NLKP KK detsembripleenumil toimunut ning seal tehtud otsust toetada sotsialistlikku võistlust. Omavahel mõõndi, et ETV-s tehakse küll saateid sotsialistlikust võistlusest, aga vastukajaks saadakse etteheiteid koore- ja võinappusest kaubandusvõrgus.¹⁴² Kommunistid olid sunnitud omavahel tunnistama vastuolu teleekraanil näidatava ja reaalsuse vahel.

ETV kui ideoloogiaasutus tegutses nagu ülejäänud Nõukogude ajakirjanduski partei range järelevalve all. Igapäevaselt tähendas see järelevalve ideoloogilis-poliitilisi kammitsaid loomingulisusele ja püüdlustele olla professionaalselt objektiivne ajakirjanik ning teletöötaja. Nagu juba mainitud, mõistsid paljud teleajakirjanikud, miks konkreetsete saadete teleauditoorium kahaneb või mis veel halvem – pöördub “kodanliku televisiooni” poole. Ja neid põhjusi öeldi sageli välja ka Teleraadiokomitee-sisestel parteikoosolekutel. Kuid just tänu ideoloogilis-poliitilistele piirangutele olid teleajakirjanikud pandud vastuolulisse olukorda. Ühelt poolt tahtsid ajakirjanikud pakkuda väljapääsuna loominguliselt innovatiivset lähenemist, arvestades auditooriumi tegelikke huve ja seda isegi olukorras, kus nappis materiaal-tehnilisi ressursse. Teisalt takistasid auditooriumi huve arvesse võtvat innovatiivsust parteipoliitilised suunised, mis nõudsid hoopis auditooriumi ümberkasvatamist ja maitse-eelistuste muutmist. Teisisõnu: kui mõni telesaade ei pakkunud oma sisult või formaadilt televaatajatele huvi, siis dogmaatilised ja konservatiivsemad kommunistid otsisid probleemi pigem televaatajates enestes (iseäranis noorsoos), selle asemel et pöörata rohkem tähelepanu telesaadete muutmisele.

Partei klammerdus kuni 1980. aastate teise pooleni oma revolutsioonilise liikumise aegadest pärit leninlikesse printsiipidesse, kus ajakirjanduses nähti üksnes vahendit rahvamasside (ümber)kasvatamiseks klassivõitluse vaimus. Samal ajal mõistsid paljud ajakirjanikud, kes ainuüksi oma ametikohustustest tulenevalt pidid end arengutega ülejäänud maailmas kursis hoidma, milline vastuolu valitses nende toodetud n-ö ajakirjandusliku tegelikkuse ja ümberringi valitseva reaalse tegelikkuse vahel.

¹⁴¹ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 27.08.1987. a lahtise koosoleku protokoll nr 11. ERAF, f 51, n 1, s 1935, l 100–101.

¹⁴² Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 19.02.1973. a üldkoosoleku protokoll nr 7. ERAF, f 51, n 1, s 1865, l 2.

Kuna televisiooni peeti selle visuaalse kergestihaaratavuse tõttu üheks efektiivseimaks masside mõjutajaks, rakendas partei televisiooni puhul ranget kontrolli ja seal valitses tugev enesetsensuur.¹⁴³ See oli ajakirjanike eriskummaline kahetine elu, kus eksisteeris oma sisemine, n-ö tegelik arvamus ja suhtumine ümbritsevasse, ning väliline elu ühes näole manatud maskiga nii avalikus ruumis kui ka teleekraanil.¹⁴⁴ Kuid selline ambivalentne käitumine sai kesta ainult nii kaua, kuni partei juhtis ajakirjandust ja ka kõiki teisi elusfääre. Niipea kui partei nõrgendas ideoloogilis-poliitilist järelevalvet, varises enesetsensuuril, kontrollil ja repressiivorganitel baseeruv süsteem kokku. See juhtus 1980. aastate teisel poolel *glasnost*'i ja *perestroika* ajastul.

Aastakümneid varjatult eksisteerinud vastuolu ETV kui ideoloogiaasutuse ridades olnud professionaalsete teleajakirjanike ja partei juhtkonna ning üle-

¹⁴³ **Høyer, S., Lauk, E., Vihalemm, P.** Towards a Civic Society. The Baltic Media's Long Road to Freedom. Perspectives on History, Ethnicity and Journalism. Baltic Association for Media Research/Nota Baltica Ltd, Tartu, 215.

¹⁴⁴ Käsitlusi topeltmõtlemisest nõukogude ühiskonnas leiab näiteks järgnevatest allikatest: **Aarelaid-Tart, A.** Kaks mudelit eestlaste kohanemisel Teise maailmasõja järel aset leidnud kultuuri-realsuse kontekstuaalsete muutustega. – Rmt: Kultuur ja mälu: konverentsi materjale. Toim T. Anepaio, E. Kõresaar. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2001, 174–197; **Aarelaid-Tart, A.** Topeltmõtlemise kujunemine sovjetiajal. – Akadeemia, 2002, 4, 755–773; **Aarelaid-Tart, A.** The Estonians' Adaption to New Cultural Realities. – Paper presented at the Fourth Nordic Conference on the Anthropology of Post-Socialism, 2002; **Aarelaid-Tart, A.** Проблемы адаптации к новым культурным реалиям в зеркале биографического метода. – Социологические исследования, 2003, 2, 59–67; **Aarelaid-Tart, A.** Double mental standards in the Baltic countries – three generations. – Rmt: The Baltic Countries under Occupation. Soviet and German Rule 1939–1991. Toim A. M. Kõll. Stockholm University Proceedings, Stockholm, 2003; **Aarelaid-Tart, A.** Cultural Trauma and Life Stories. Kikumora Publications, Helsinki, 2006. Ka ambivalentstust Nõukogude Eesti ajakirjanduses on käsitletud rida uurijaid: **Vihalemm, P., Lauristin, M.** Political control and ideological canonisation. The Estonian press during the Soviet period. – Rmt: Vom Instrument der Partei zur "Vierten Gewalt". Die ostmitteleuropäische Presse als zeithistorische Quelle. Toim E. Mühle. (Tagungen zur ostmitteleuropa-Forschung, 4.) Verlag Herder-Institut, Marburg, 1997, 103–109; **Vihalemm, P., Lauristin, M.** Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965–2004. – Rmt: Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965–2004. Toim P. Vihalemm. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2004, 1–23; **Lauk, E.** Estonian journalists in search of new professional identity. – Javnost/The Public, 1996, 3, 4, 96–106; **Pärl-Lõhmus, M.** Journalistic editing in a closed society. – Rmt: Journalism at the Crossroads. Perspectives on Research. Toim J. Koivisto, E. Lauk. Tartu University Press, Tartu, 1997, 108–120; **Lauk, E., Harro, H.** Landscape after the storm: development of the Estonian media in the 1990s. – Rmt: Business as Usual: Continuity and Change in Central and Eastern European Media. Toim D. L. Paletz, K. Jakubowicz. Hampton Press, Cresskill, NJ, 2003, 145–175; **Lauk, E.** Restoring democratic discourse in the Estonian press (1987–1990). – Rmt: The Challenge of the Baltic Sea Region. Culture, Ecosystems, Democracy. Toim G. Bolin, M. Hammer, F. Kirsch, W. Szrubka. Södertörn University College, Stockholm, 2005, 307–322; **Lauk, E., Kreegipuu, T.** Was it all pure propaganda? Journalistic practices of "silent resistance" in Soviet Estonian journalism. – Acta Historica Tallinnensia, 2010, 15, 167–190; **Lauk, E., Pallas, A.** Vastupeegeldusi ja eemaltvaateid. – Rmt: Kuidas vaatad, nõnda näed. Toim A. Pallas, S. Uus. (Eesti ajakirjanike elulood, III.) Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2009, 561–566; **Kreegipuu, T.** The Ambivalent Role of Estonian Press in Implementation of the Soviet Totalitarian Project. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu, 2011.

jäänud riigiaparaadi vahel avaldus väga selgelt, kui NLKP KK esimene sekretär Mihhail Gorbatšov oli välja kuulutanud avalikustamispoliitika. 1986. aasta augustis analüüsis Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni lahtisel koosolekul ETV propagandapeatoimetuse peatoimetaja Mart Siiman uut olukorda:

Viimased poolteist aastat on üldriiklik õhkkond olnud ajakirjandusele soodne. Seda tagavad avalikustamise ja kiirendusprotsessi nõudmised. Astume oma kuulajate-vaatajate ette probleemidega, millest me kaks aastat tagasi ei rääkinud. Kirjade arv meie toimetusse on suurenenud. Rahvast huvitab, mis saab kohvioast, kas Tšernobõli liha segatakse meie vorsti sisse, kuhu on müügil kadunud küpsised, miks toidukaupu ei jätku jne.¹⁴⁵

Teleajakirjanikel avanes pärast NLKP XXVII kongressi (1986) esmakordselt võimalus otsida vastuseid neile küsimustele, mis infonäljas inimesi tegelikult huvitasid. Partei ja ametiasutused ei osanud uues olukorras kohaneda ning kasutasid neid käitumismudeleid, mida nad olid rakendanud aastakümneid: info salastamine, vaikimine, saadete ärakeelamine. Avalikustamispoliitika väljakuulutamisel tõstatasid ka ETV teleajakirjanikud küsimusi, nagu miks ajaleht Pravda võis nüüd avalikult kritiseerida ja seda kriitikat pidid kõik arvestama ning kui ETV sõna võttis, siis langes telekanal ise rünnaku alla.¹⁴⁶

Ajakirjanikud püüdsid leida vastuseid olukorras, kus 1986. aasta kevadest oli näiteks Tallinnas probleeme kaupluste lihatoodetega varustamisega. Samal ajal olid avalikustatud faktid lihatootmisest ühe elaniku kohta, mis ütlesid, et Valgevenes ja Leedu NSV-s jätkus liha ka turistidele. Kuna isegi EKP KK juhtkond põikles intervjuudes vastustest kõrvale, mõisteti, et vastamata küsimused süvendavad rahulolematust ja seega ka ETV usaldusväarsust.¹⁴⁷ Või nagu teleajakirjanikud omavahelises arutelus 1986. aastal järeldasid:

Hoiame ajakirjanikke eemale sisulisest analüüsist, aga loodame, et ajakirjandus pakuks konstruktiivseid lahendusi puuduste põhjuste kõrvaldamiseks. Juba ette on teada, millega lõpeb rumala peaga lahenduste otsimine. Teine äärmus on see, et saame kogu alasti tõe teada. Sellest tulenevad järeldused, mis ei ühti praeguse pinnapealse informeerituse järeldustega. Ümberhinnangud tekitavad lisaküsimusi, millele ajakirjanikud ja elanikud ootavad vastust, aga keegi vabariigis vastamiseks valmis ei ole. Jah, ideoloogiaasutusena oleme keerulises olukorras.¹⁴⁸

Ja ajakirjanikud ei eksinud. Parteijuhtide mittemidagiütlevad vastused või hoopis vastamata jäänud küsimused süvendasid elanike meelepaha ja noorte protestikäitumist. Kuid tagajärjeks oli see, et ETV sattus ise surve alla. EKP KK büroo leidis 22. oktoobril 1987, et ETV ja ajaleht Edasi on rahva ülesässitajad ning otseselt vastutavad kõikide sellega kaasnevate tagajärgede eest.¹⁴⁹ Ajakirjanikud

¹⁴⁵ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 27.08.1986. a lahtise koosoleku protokoll nr 5. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 87.

¹⁴⁶ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 9.02.1984. a üldkoosoleku protokoll nr 1. ERAF, f 51, n 1, s 1922, l 106.

¹⁴⁷ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 27.08.1986. a lahtise koosoleku protokoll nr 5, 105–106.

¹⁴⁸ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 30.10.1986. a koosoleku protokoll nr 6. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 120.

¹⁴⁹ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 27.10.1987. a istungi protokoll nr 36. ERAF, f 51, n 1, s 1934, l 116.

seevastu kaebasid, et Eesti NSV juhtorganites on tegemist tõsise avalikustamisvastase hoiakuga, mis väljendub soovimatuses tunnistada probleeme ja leida neile lahendusi, vaikimises, dokumentide salastamises, “jõupositsioonilt” ajakirjandusele korralduste jagamises, üksikute telesaadete kritiseerimises ning seejuures katsetes panna probleemi avalikustajale vastutus nii probleemi enda kui ka selle avalikustamise tagajärgede eest.¹⁵⁰

Tegelikult tuleneb segadus ideoloogiatöös uutmise vastuoludest, sellest, et vabariigi parteiorganid ei tunnista mitmeid olulisi ajakirjanduses tõstatatud probleeme ja näevad parema meelega, et ajakirjandus neid ei tunnistaks,

analüüsis 1980. aastate teiseks pooleks kujunenud olukorda Teleraadiokomitee parteikomitee sekretär Karl Kasikov.¹⁵¹

Probleemid kaadriga

ETV 25. sünnipäeva puhul avaldas Teleraadiokomitee esimees Raimund Penu ajakirjas Eesti Kommunist järgmised read:

Aasta-aastalt on kasvanud ka tähelepanu ja nõudlikkus televisioonikollektiivi töö vastu, samuti kollektiivi vastutustunne. [...] Nagu igal tegevusalal, nii on ka siin määrav tähtsus loojail, nii telepublitsistidel ekraanil kui inimestel režiipuldi ja kaamerate taga. Kuigi rõhutame õigusega, et häid ning väga häid saateid teevad eredad loomingulised isiksused, ei tohi alahinnata meie töö kollektiivset iseloomu.¹⁵²

Aastail 1968–1988 Teleraadiokomitee parteialgorganisatsioonide nõupidamistel tehtud sõnavõttudest ja probleemikäsitlustest joonistub välja aga tõsiasi, et tegelikult ei oldud organisatsioonisiselt olemasoleva kaadriga rahul. Pea igal juhtumil, kui arutati kas nn direktiivorganite ehk siis EKP KK büroo tehtud etteheiteid või Teleraadiokomitee juhtkonna kriitikaga seotud küsimusi, jõuti järeldusele, et üheks probleemide allikaks on kas professionaalsete teletöötajate nappus, olemasolevate inimeste vähesed oskused, nende suhtumine oma ülesannetesse või töödistsipliini puudumine.

ETV-le jäi aastakümnete jooksul märkimisväärseks väljakutseks “eredate loominguliste isiksuste” leidmine. Nii nagu näiteks 1969. aasta märtsis hinnati, et 59 juhtiva nn kohaga ajakirjaniku hulgas on vähe häid, silmapaistvaid isiksusi.¹⁵³ Teleraadiokomitees mõisteti, et uute töötajate ja noore järelkasvu puhul ei piisa ainuüksi žurnalistikast tehniliste teadmiste omamisest, et pakkuda konkurentsi sellistele teleajakirjanduse suurkujudele, nagu Valdo Pant, Rein Karemäe, Mati Talvik, Enn Eesmaa. Samas täheldasid populaarsed teleajakirjanikud, kommentaatorid ja saatejuhid aga omakorda teleauditooriumi ning ühtlasi ka teatud telesaadete usaldusväärse kasvu.

¹⁵⁰ Samas, 117, 124.

¹⁵¹ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 15.12.1987. a istungi protokoll nr 39. ERAF, f 51, n 1, s 1934, l 151.

¹⁵² Penu, R. Teise veerandsajandisse astudes. – Eesti Kommunist, 1980, 7, 42.

¹⁵³ Riikliku Raadio ja Televisiooni parteikomitee 17.03.1969. a istungi protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1858, l 34.

Näiteks ETV infosaadete peatoimetuse peatoimetaja Ain Allas võrdles 1986. aastal “Aktuaalse kaamera” tegijate olukorda legendaarse “Kuuramaa kotiga”, kus “vaenlasel oli selg vastu merd ja Punaarmee tuli hoogsalt peale”. Allase sõnutsi oli nüüd samas olukorras infosaadete peatoimetus: ühel pool on võimas Soome uudistekanal ja teisel pool samaväärne “Vremja”. Saateaeg 1 tund ja 10 minutit tuli katta vaid 28 inimesega, kellest omakorda pooled olid kõigest tehniline personal. Allas tunnistas, et “Aktuaalne kaamera” ei ole sisult ega pildirealt võrreldav ei Soome TV ega ka “Vremjaga”. Ja põhjuseks tõi ta tema hinnangul juba 1983. aastal alanud kaadriprobleemid: toimetus ei olnud sellise infomahu suurendamiseks valmis ning ei suuda sellega hakkama saada isegi kolm aastat hiljem. Lisaks sellele, et kaadrit oli vähe, oli “kõrgema klassi mehi” üks (Enn Eesmaa), keskpäraseid võis “ühe käe sõrmedel” üles lugeda ja selle kõige juures vananes veel kogu kaader.¹⁵⁴

Meelelahutussaadete toimetuse juhataja Andres Vihalem selgitas 1974. aastal, millised raskused olid personaliga meelelahutussaadatel:

Meelelahutussaateid on aga vaja. Usun, et laupäevaõhtud õigustavad end. Aga selleks on vaja rohkem inimesi ja raha. [...] Inimesi on vähe, töökoormus suur. Toimetuses puudub muusikat tundev toimetaja – selle olemasolu parandaks programmi. [...] Meelelahutustoimetuses töötab igaüks omaette ning mitu inimest “teenivad veel mitut jumalat” ning valitseb olukord, mis süvendab haltuurat. Toimetajaid meelelahutussaadatel ei ole, pole ka programmi juhti. Valitseb heade režissööride nappus. [...] Samuti on puudu operaatoritest ja helirežissööridest. 6 kunstnikku peavad valmis maalima, mida 35 režissööri on välja mõelnud. Proportsioon on vale.¹⁵⁵

Teisalt väideti aastakümnete jooksul, et tegelikult on ETV-s suured “sisemised reservid”, kuna palgatakse valesid inimesi ja need takistavad reaalsete oskustega inimeste värbamist ametikohtadele.

Komitees on küllalt inimesi, keda on ümber tõstetud ühelt töölt teisele. Parem pole lugu uue kaadri tööle võtmisega. Võetakse tööle inimesi ilma igasuguse ettevalmistuseta ja elukutseta. Kui ei sobi pandud kohale, viiakse ta üle programmi peatoimetusse,

kurtis 1975. aastal ETV tsehhiorganisatsiooni parteisekretär.¹⁵⁶ 1979. aastal avastati, et muusika- ja meelelahutussaadete peatoimetuse töötajate iseloomustused olid valdavalt “kiitustega üle vürtsitatud” ning seda vaatamata olukorrale, kus muusikasaadete režissööridest oskasid nooti lugeda kolm-neli inimest.¹⁵⁷ ETV muusikaline juht Avo Hirvesoo tunnistas:

Me teame, et 90% muusikalise meelelahutuse tegijatest ja kandjatest moodustavad asjaarmastajad – iseõppijad, autodidaktid ehk kunsti terminoloogia järgi diletandid. Sageli andekad, aga ikkagi diletandid.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 23.04.1986. a koosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 18–19.

¹⁵⁵ ETV parteiorganisatsiooni 28.02.1974. a üldkoosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1872, l 44–46.

¹⁵⁶ MN Riikliku Teleraadiokomitee parteialorganisatsiooni 29.10.1975. a üldkoosoleku protokoll nr 13. ERAF, f 51, n 1, s 1874, l 7–8.

¹⁵⁷ ETV parteialorganisatsiooni 25.09.1979. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1901, l 32.

¹⁵⁸ ETV parteiorganisatsiooni 28.01.1980. a lahtise koosoleku protokoll nr 2. ERAF, f 51, n 1, s 1908, l 7.

Kui eespool käsitleti ETV ühe valupunktina vajakajäämisi erinevate toimetuste ja struktuuriüksuste omavahelises koostöös ning tegevuse koordineerimises, siis selle olukorra muutis veelgi keerulisemaks mõnede teletöötajate suhtumine oma ülesannetesse ja töödistsipliini. Käskkirjade, korralduste ja otsuste täitmatajätmine põhjustas olukorra, kus ei olnud võimalik tehnilisi vahendeid planeerida, tekkisid raskused saatepäeva monteerimisel, saatepikkused ei vastanud nõuetele, kuritarvitati studioaegu, saatemahte ei täidetud, rikuti tuleohutusnõudeid, kaotati filme jne.¹⁵⁹ 1980. aastateks välja kujunenud ETV organisatsioonikultuuri olemust näitab ilmekalt tõsiasi, et isegi parteialgorganisatsioonide kommunistid ei vae-
vunud enam endale võetud kohustusi-ülesandeid täitma. Näiteks tunnistas ETV parteibüroo sekretär Helle Tiisväli 1987. aastal:

Kui 1985. aasta lõpul tegime koosoleku “Noored ja vastutus”, leidsime ehmatusega, et samasisulise koosoleku otsus 1982. aastast oli punkt-punktilt täitmata. Nii et rääkisime noorte vastutustunde kujundamisest ja ise ei julgenud õieti silmi tõsta.¹⁶⁰

Aga kuidas mõjutas selline mentaliteet igapäevast töökorraldust ETV-s kui “ideoloogilise võitluse eesliinil” olevas organisatsioonis, kellelt partei ootas info sisukust ja operatiivsust?

Viimasel ajal on segadus nii kaugele jõudnud, et ei möödu ühtegi filmi tellimist või väljasõitu ilma suurema närvivapustusega. Ma ei usu, et oleks meie seas saatetegijat, toimetajat või režissööri, kes oleks kordagi saanud normaalselt tehnikat kasutada. See tähendab, täitnud õigel ajal vastavad dokumendid ja siis täpsel kellaajal autosse istunud, kaasas kõik vajalikud aparaadid ja inimesed, et objektile sõita. Lahing kaamera ees, segadus autodega ja operaatoritega algab harilikult nädal varem ja kestab veel paar tundi pärast tellitud aega,

kirjeldati 1973. aastal ETV parteialgorganisatsiooni aruandekoosolekul teletöötajate igapäevatööd.¹⁶¹ Sama tõdemuseni jõudis aastaid hiljem, 1986. aastal, ka ETV noorte- ja lastesaadete peatoimetuse peatoimetaja Kalev Vapper, kes heitis ette, et temal ei ole oma kümneaastase staaži juures olnud juhust, kus tehniline brigaad väljasõiduga ei hilineks:

Tavaliselt on hilinemine 30 minutit. Kohale jõudes aga selgub tavaliselt, et mingi kaabel või muu tehniline seade on maha jäänud, seetõttu ei saa alati salvestada sellist süžeed, nagu tahaks. Algul raisatakse aega, pärast aga vaadatakse, et tööaeg on läbi.¹⁶²

Teletöötajate vilets suhtumine oma tööülesannetesse ja puuduliku töödistsipliini põhjused peituvad omakorda ETV juhtivametnike ebakompetentsuses. Ilmselt viitavad vajakajäämistele näiteks juhtimisoskustes aastast aastasse korduvad kaebused, et hulk töötajaid on tööga üle koormatud, samal ajal kui teised kas hilinevad tööle, lahkuvad töölt varem, kulutavad tundide kaupa oma tööaega telemaja

¹⁵⁹ ETV parteiorganisatsiooni 30.12.1974. a koosoleku protokoll nr 3. ERAF, f 51, n 1, s 1872, l 118–145.

¹⁶⁰ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 26.02.1987. a koosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1935, l 9.

¹⁶¹ ETV parteiorganisatsiooni 24.09.1973. a aruande- ja valimiskoosoleku protokoll. ERAF, f 51, n 1, s 1866, l 70.

¹⁶² Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteiorganisatsiooni 27.08.1986. a lahtise koosoleku protokoll nr 5. ERAF, f 51, n 1, s 1933, l 89.

ja Kungla hotelli kohvikus istumisega või lähevad hoopis Piritale ujuma ning päevitama. Täiesti omaette probleemiks kujunes võitlus alkoholismiga. Näiteks 1984. aastal karistas Teleraadiokomitee administratsioon distsiplinaarkorras 14 töötajat, kes olid alkoholi tarvitanud. Ajavahemikul 1985. aasta juunist kuni 1986. aasta lõpuni olid kainestusmajas viibinud 20 komitee töötajat.¹⁶³

ETV kui kommunistliku partei n-ö tootmisplaani täitev ideoloogiaasutus oli üks organisatsioonidest, kes tegutses stagneeruva nõukogude süsteemiga ühes rütmis. Olukord, kus nõukogude süsteemile iseloomulik juhtimiskultuur mõnikord välistas altpoolt tuleva initsiatiivi ja kus sageli puudusid ideede elluviimiseks vahendid ning samas ei sõltunud teletöötaja ametikoha eksistents vaatajate arvust, soosis iseenesest käegalöömise ja minnalaskmise mentaliteeti.

Väga paljudest headest ideedest, mis tekivad parteibüroode istungitel, küll toimetuste koosolekutel, küll inimeste omavahelistes rääkimistes, küll tootmisnõupidamistel – sureb sellel samal tekkimise hetkel, sest nendest ideedest ei saa edasi mitte midagi. Ei ole mehhanismi, mis neid häid ideid teoks kuidagi teeks,

on kirjeldanud seda ETV-d aastakümneid vaevanud probleemi ETV programmi peadireksiooni kommentaator Hagi Šein 1987. aastal.¹⁶⁴

JÄRELDUSED

Soome TV “katmine” võinuks toimuda tõenäoliselt märksa efektiivsemalt, kui segavate teguritena ei oleks partei püstitatud ülesande täitmist takistanud auditooriumi ignoreerimine, ETV puudulik töökeskkond ja tehnika, probleemid kaadriga, ajakirjanike infopuudus ning ideoloogilis-poliitilised piirangud. Tulenevalt marksistlik-leninlikest printsiipidest nägi partei ajakirjanduses eelkõige rahva kasvatamise vahendit. Kodanike tegelike huvide ja arvamuse aktsepteerimist peeti vajalikuks üksnes niivõrd, kui võrd see oli eelduseks auditooriumi oma propagandaaparaadi mõjusfääri meelitamisel ning seal hoidmisel. Olukorras, kus eesmärkideks olid kommunism, internatsionalism ja vene keele “rahvastevahelise keelena” kasutuselevõtt, pidi partei tegelema kasvatustööga. (Ümber)kasvatamist vajas kodanliku võimu alt “vabastatud”, “kapitalistliku pärandiga” ja ikka ning jälle “natsionalismitendentse” ilmutav Nõukogude Eesti eestlastest kodanikkond. Just see argument, et teatud küsimustes peabki ETV kui ideoloogiaasutus olema “printsiipialne”, laskmata end televaatajate arvamusel mõjutada, võimaldas ka teleauditooriumi ignoreerimist. See omakorda tähendas aga vaatajate seisukohast igavate saadete tootmist. Teisalt ei mõjutanud ebahuvitavate saadete tõttu kaotatud televaatajate hulk ETV-le kui organisatsioonile laekuvaid eelarvelisi vahendeid (sh teletöötajate palgaraha) ega telekanali kui sellise eksistentsi.

¹⁶³ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 16.05.1985. a üldkoosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1926, l 41; Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteikomitee 25.12.1986. a protokoll nr 22. ERAF, f 51, n 1, s 1932, l 150.

¹⁶⁴ Eesti NSV Riikliku Teleraadiokomitee parteialgorganisatsiooni 26.02.1987. a koosoleku protokoll nr 8. ERAF, f 51, n 1, s 1935, l 22.

Nõukogude juhtimis- ja majandussüsteem võimaldasidki eksisteerida ebaefektiivsetel organisatsioonidel, rääkimata siis partei enda legitiimsuse säilitamiseks hädavajalikest propagandainstitutsioonidest. Kuid süsteem tervikuna, kus kõiki olulisi otsuseid langetas üks partei ja plaanimajandussüsteem ignoreeris tegelikke nõudmiste ning pakkumiste vahekordi, pidi varem või hiljem jõudma majandusliku ebaefektiivsuseni. See aga tähendas omakorda rahapuudust ja järelikult antud juhul ka tagasilööke televisiooni töökeskkonna ning seal kasutada oleva tehnika arendamisele. Nendes oludes pidid tegutsema teletöötajad, kelle tegelikku loominguolist potentsiaali ja ajakirjanikule hädavajalikku kriitikameelt ning tõetsingute soovi kammitseksid lisaks puudulikele töötingimustele ka poliitilis-ideoloogilised piirangud. See omakorda lõi teletöötajates soodsa pinnase käegalöömismeeleoludele ja keskpärasuse tekkeks, kus töötajate “ellujäämise” juhtmõtteks oli täita ülaltpoolt tulnud käsk, mitte näidata initsiatiivi ning sellisel viisil vältida oma karjäärile saatuslikke eksimusi. Nii eksisteerisid televisioonis tunnustust pälvinute või säravateks teletähtedeks tituleeritute kõrval ka passiivsed ja hoolimatud inimesed ning ideoloogiaasutusele ei olnud võõrad ebakompetentsus, madal töökultuur ja töödistsipliini rikkumised.

Poliitilis-ideoloogilised piirangud takistasid otseselt partei püstitatud eesmärki muuta teleri vahendusel edastatav info operatiivsemaks. Nõukogude ajakirjandussüsteemi juhtis ja kontrollis partei. Niisamuti pidi ajakirjandus suutma asetada enda poolt kajastatud sündmused marksistlik-leninistliku teooria konteksti ehk siis kasutama avalikustatavat materjali kui järjekordset tõestusmaterjali, et partei otsused ja valitud suund on õiged. Ajakirjanduse tsentraalne juhtimine läbi kohmaka bürokraatiaaparaadi pärssis aga sündmuste kajastamise kiirust. Kui Lääne meedia sai kohe tema käsutusse jõudnud infokillud käiku lasta, siis Nõukogude ajakirjandus pidi ära ootama “ülalt” laekuvad ametlikud juhtnõõrid ja selgitused. See mõnikord päevadesse ulatunud viivitus maksis parteile aga oluliste sündmuste (näiteks Tšernobõli katastroof) käsitlemisel kätte: infonäljas inimesed pöördusid välismaiste meediaallikate poole. Kui Nõukogude ajakirjandus oli lõpuks valmis toimunud kommenteerima, teadsid paljud kodanikud sündmustest nii, nagu seda esitati Lääne ajakirjanduses. Kahtlemata kannatas seeläbi Nõukogude massimeedia ja sealhulgas ka ETV usaldusväärsus. Lisaks kaasnesid bürokraatlikest kooskõlastustest ja koordineerimisest tulenevate viivitustega lisaprobleemid, seda iseäranis juhtudel, kui parteil oli midagi varjata või Nõukogude ametlikud seisukohad lahkenesid kardinaalselt Lääne meedias esitatud sündmuste käsitlemustest. Sellisel juhul pidi Nõukogude propaganda hakkama oma vastupropagandaaktsioonidega tagantjärele kummutama Lääne meedias varem avaldatud väiteid.

Kuid kahtlemata tegi ETV partei püstitatud “katmise” ülesande täitmisel ka edusamme, kuna võimaluste piires loodi uusi saatesarju, muudeti neid atraktiivsemaks ja sisukamaks ning televaatajate huvist ja Soome TV teleprogrammist lähtudes tõsteti ümber saateaegu. Siin avalduvad ka “kodanliku televisiooniga” konkureerimise positiivsed tagajärjed ETV arengule. Konkurents tähendas vajadust võrrelda ETV programmi ja saateid Soome TV programmi ning saadetega. Samuti uuriti, mida Nõukogude Eesti teleauditoorium ETV-lt ootab ehk siis tead-

vustati, et televaatajate enda poole võitmiseks tuleb neile ka midagi huvitavat ja köitvat pakkuda. Seejuures oli ETV arengus oluline roll ka “kodanlikult televisioonilt” õppimisel – mida ja kuidas sealsetes saadetes teisiti tehti? – ning võimalusel õpitu rakendamiseks oma programmis ja saadetes. Kuna aga Soomes jälgiti Lääne-riikide telestuudiotetes toimuvat, siis oli “kodanlik televisioon” ETV-le ka lääne-liku telekultuuri vahendajaks. “Katmise” ülesanne andis samuti võimaluse uute ideede ja lahendustega välja tulla ning oli samas ka kaalukas argument nende ettepanekute ellurakendamise tarvis ressurside taotlemisel.

Asjaolu, et “katmisega” kaasnenud probleemidele vaatamata suutis ETV Eesti teleauditooriumi võita, kinnitavad selliste saadete nagu “Täna 25 aastat tagasi”, “Reklaamiklubi”, “Jupiter” ja “Viljaveski” populaarsus. Kuid samas ei pruukinud televaatajate poolt armastatud saadete tegijate tegelikuks eesmärgiks üleüldse olla teadlikult personaalse panuse andmine partei juhitud ideoloogilisse võitlusse ja oma igapäevase teletööga kodanlikule Soome TV-le konkurentsi pakkumine. Tegemist võis olla pelgalt pühendunud teleprofessionaalide heade töötulemustega, mida sai aruandluse käigus parteile esitada kui järjekordseid edusamme ideoloogilisel rindel.

Tagantjärele on väga keeruline, kui mitte võimatu, tuvastada, kuivõrd isegi parteisse kuulunud teleajakirjanikud olid maailmavaatelt kommunistid või kas nad elasid nõukogude süsteemile iseloomulikku kahenäolist elu: tööl rääkisid ja käitusid ühtmoodi, kodus avaldasid aga oma tegelikku arvamust. Kindlasti eksisteeris ka neid ajakirjanikke, kes tegid televisioonis professionaalselt oma igapäevast tööd, üleüldse süvenemata ideoloogilistesse küsimustesse. Nii nagu oli ka selliseid teletöötajaid, kes püüdsid ideoloogilis-poliitilistest piirangutest hoolimata edastada vaatajatele n-õ ridade vahelt loetavaid sõnumeid või proovisid telepildi mõju kasutades midagi inimeste heaks ära teha ja paremaks muuta.

Soome TV “katmine” ETV-ga toimus algusest peale ebavõrdsetel alustel. Paradoksaalselt kehtisid selles kommunistliku partei algatatud kampaanias kapitalistlikule süsteemile iseloomulikud reeglid: kui televaatajal oli võimalik valida kahe toote – Nõukogude ideoloogiaasutuse või “kodanliku televisiooni” programmi – vahel, siis valis ta selle järgi, mis talle lihtsalt rohkem meeldis. Hind oli neil konkureerivatel toodetel üks: telekanali vahetamiseks piisas vaid nupuliigutusest, sest mõlemat programmi sai Nõukogude Eesti inimene tasuta vaadata.

THE FIGHTING OF THE COMMUNIST PARTY AGAINST “BOURGEOIS TELEVISION”

Marek MIIL

In the 1950s the Communist Party of the Soviet Union had a monopoly on information, which was subverted by several radio stations on the other side of the Iron Curtain. Since the second half of the 1960s the government of the Estonian Soviet Socialist Republic faced even a more serious problem: the signals

of Finnish “bourgeois television” were broadcasted into Soviet Estonia. The Communist Party tried to struggle against bourgeois “ideological diversion” by implementing technical means, for example hindering shops from selling audio blocks. These were essential devices that enabled watching Finnish television. In addition, mass media was used to “reveal” conspiracies of the West’s hostile propaganda machine. The Estonian Communist Party (EKP) used public opinion polls to monitor enemy’s “propaganda action” and its consequences. The polls showed that Finnish television programmes were richer in content and catchier compared to the Estonian National Television Channel (ETV). Also, the information shown on Finnish television was immediate and objective; therefore, it was more interesting and reliable than the information provided by ETV. However, it seemed that the Estonian Communist Party found a solution how to avoid increasing the number of the people watching Finnish television channels as well as winning back the Estonian audience from the “capitalist television” – by “covering” bourgeois television. It was decided that ETV would broadcast more exciting, informative, and topical programmes. Despite the great effort’s, Estonians continued watching Finnish television until the collapse of the Soviet Union. In the present article archival materials were studied to find out the reasons why it was difficult, even impossible for ETV to “cover” Finnish television during the period 1968–1988. The research results showed that “covering” Finnish television would have been much more effective if there had not been some serious problems, e.g. ignoring the audience, insufficient working conditions of the ill-equipped ETV, workforce problems, lack of information among journalists, and ideological–political constraints.